

Kurdîzade Ahmed Ramiz (1878-1940)

Seîd VEROJ

1. Babik û cayê maya xo ra bîyayîşî

Ahmed Ramiz, dewa Zengesora qeza Licêya bi girêdayeya Dîyarbekir de serra 1878î de maya xo ra bîyo. Yaşer Öztekin vana: “Mimkun o ke tarîxê bîyayîşê yê serra 1876 bo zî”. Nameyê bawikê yê (ey) Mele Evdila yo û nameyê dayika yê zî Fatîma ya. Bi goreyê vatişê Keko Yaşerê lajê Evdilqadirê lajê Mihemed Seîdê birayê Ahmed Ramizî, dara babika înan winî ya: “Bi bawî mina pîya new bira û way yî; pîlê yêne Helîm o, eyê ra pey Kerîm o, hîrin Mihemed Tahir o, çiyerin Ahmed Ramiz o, poncin Mihemed Seîd o, şeşin Esed o, hewtin zî Mehemed o. Keyneyê zî yew Zeyn a û aya bîne Eyšê ya. Mela Evdilayê bawî Ahmed Ramizî, lajê Mela Mistefa yo û o zî lajê Mela Xalidî yo û Mele Xalid zî lajê Mele Bekirî yo. Mela Evdila, mezra Mehmûdan a dewa Zengesore de ciwaynê.”¹

Zengesora ke ewro bi tirkî ti ra vajiyeno “Akçabudak”, yew mintiqa gird û hera (hîra) ya û des mezrayê pawa girêdaye yî: 1- Helezîn, 2- Wesmanan, 3- Botîyan, 4- Xîç, 5- Mehmedan, 6- Silêmanan, 7- Mehmûdan, 8- Kasan, 9- Derk, 10- Kojmarin. Sey gelek dewandê Kurdistanî, Zengesore zî tena enê se serranê peyênan de, di ray terefê dewlete ra ameya veşênayîş; raya yewine wextê serewedarnayîşê hereketê 1925î de ameya veşênayîş û raya didine zî serra 1993yî de adir nayo pa û veşinaya. Veşinayîşê dewe ra pey, şarê ewcayî mecbûr mendî ke dewe ra koç bikê. Serra 1925î de, wexto ke dewlete dewe veşinaya, Helîmê kekoyê Ahmed Ramizî zî ewca de hetê dewlete ra yeno kiştîş.²

Ahmed Ramiz, verê destê bawikê xo de dest bi wendena xo ya verêne keno. Bawikê yê bi wezîfeyê memûriye (goreyê vatişê Yaşer Özteki, beno ke bawikê yê mela bîyo yan zî postexane de memûr bîyo) ameyo Dîyarbekir û Ahmed Ramizî zî wendana xo Medreseya Mesûdiyeya Dîyarbekir de dewam kerdo. Kar û barê bawikê yê ra dîyar beno ke Ahmed Ramiz, yew keyeyo wende yê mintiqa ra yo. “Wexto ke o Dîyarbekir de Medreseya Mesûdiye de

¹ Yaşerê Evdilqadirî (Öztek), Roportaj, Dîyarbekir, 25.01.2018

² Adilê Mihemedî (Öztek), Roportaj, Dîyarbekir, 17.01.2018

waneno, fikrê qewmî yê kurdbîyene û mixalefetkerdena vera Evdilhemîde Didinî, bi pêwa peyda benê. Bi teşwîqê kamî bîyo ma nêzanê, labelê ay wext vera rejîmê Evdilhemîdî yew beyanname vela kerdo. Temambîyena wendişê Dîyarbekir ra pey, sereyê serra 1900yî de seba wendişê kûllîye, verê xo dano Îstenbolê paytextê Osmanî. Îstenbol de, bi Fikrî Efendîyê Amedî û Abdullah Cevdetî ya Cemîyeta Azmî Qewî ya Kurdistanî (CAQK) virazenê.”³ Vate û agahîyê viraştişê CAQK raştî yî, labelê gerek ma naye zî bizanê ke Abdullah Cevdet, ay wext sirgûnde bîyo û Îstenbol ra dûrî bîyo.

2. Destpêkerdişê xebata teşkîlatviraştene: Cemîyeta Azmê Qewî ya Kurdistanî (CAQK)

Ahmed Ramiz ke şino Îstenbol, ewca de gelek şexsiyetê namdar û mineweranê kurdan şinasneno, têkilîya înan germ û geş bena, o bi xo zî dekiweno mîyanê xebat û teşkîlatê roşinvîranê ayê wextî. Teşkîlato tewr verên o ke ayê wextan viraziyawo û yeno zanayîş, Cemîyeta Azmê Qewî ya Kurdistanî (CAQK) yo. Serok û sazkerê cemîyetî, Fikrî Efendî yê Amedî yo û Ahmed Ramiz bi xo zî viraşttox û azayêko aktîf ê cemîyetî yo. Derheqê ena babete de M. Emîn Bozarslan vano: “Komeleya tewr verên a kurdan serra 1900yî de, Îstenbol de ameya sazkerdene (viraştene). Bi ziwanê osmanî nameyê ena komele “Kurdistan Azm-i Kavvî Cemiyeti” bî, bi goreyê nûstişê kirdkî zî “Cemîyeta Azmê Qewî ya Kurdistanî”. Fikrî Efendîyo Dîyarbekirij sazkerdaxê ena cemîyete (komele) bîyo. Azayanê komele ra, tenîya nameyê Kurdîzade Ahmed Ramizê Licêyijî yano zanayîş.”⁴ Bi goreyê nûstişê Qedrî Cemîl Paşayê Dîyarbekirijî, Ahmed Ramiz “Serra 1900yî de bi teşwîqê Fikrî Efendîyê Dîyarbekirijî kewto mîyanê xebata Cemîyeta Azmê Qewî ya Kurdistanî.”⁵

Malmîsanij zî kitba çapnêkerde ya Hesên Hîşyarê Serdê ra neqil keno û derheqê Cemîyeta Azmê Qewî ya Kurdistanî de winî vano: “Fikrî Efendîyo Dîyarbekirij, Ahmed Ramiz, Mistefayê Hecî Emerî, Melayê Xasî, Mela

³ Yaşerê Evdilqadirî (Öztek), Roportaj, Dîyarbekir, 25.01.2018

⁴ M. Emin Bozarslan. *Jîn*, cild:1, r. 7, Bn. Zinar Silopî, Doza Kurdistan, r. 25-26.

⁵ Qedrî Cemîl Paşa (Zinar Silopî), *Doza Kurdistan*, Weşanên Bîr, Dîyarbekir, 2007, r. 26.

Seîdê Licê, Mela Wisifê Xoşîne, Xelîfe Selîmê Gonige û çend kesê bînê.”⁶
viraştux û rêberê ena komele bîyê.

Cemîyeta Azmê Qewî ya Kurdistanî; çend serrî xebate kerda, çi tewir xebatî kerdî, sazkerdox û azayê bînî kamî bî û çi wext xebata komele ameya betalkerdiş? Ena babete baş nîna zanayîş, seba zelalkerdişê naye, gerek cigêrayîş û xebatê hîna hera (hîra) û xorînî bêrê kerdîş. Bi goreyê vatişê M. Emîn Bozarslanî, “Binê zulmê Siltan Evdilhemîdê Didinî de, emrê ena komele vêşî derg nêbîyo û demeyê ra pey xebata aye ameya betalkerdiş û Ahmed Ramiz zî serra 1904î de remawo şîyo Misir.”⁷

Goreyê nûştayê serê kitaba eya ke bi mexlasê Lûtfî û bi nameyê *Emîr Bedirhan* ameya nûstiş de, diyar beno ke CAQK heta wextê çapkerdena ena kitabe zî aktîf bîya û kar kerdo. Coka yê zî qapaxê kitabe sero winî nûştî: “Hasilatê ena kitabe, bexşê Cemîyeta Azmê Qewî ya Kurdistanî kena.”⁸

3. Şiyayîşê ver bi Misrî ra û wendena eya Elezher de

Azayetî û xebatê eyê mîyanê teşkilatê CAQK de, winî danê nîşankerdiş ke bi kemañiya, O, sereyê serra 1900yî de Îstenbol de yo û mixalifêko tund ê rejîmê Îstibdadê Abdulhemîdî bîyo. Bi ihtimalêko gird, seba kar û xebata xo ya muxalifet kerdene, hetê îdarekaranê rejîmê Îstibdadî ra ameyo nefikerdiş (sirgûnkerdiş) ke Qedrî Cemîl Paşa vano: “Ey serra 1904î de îlticayê welatê Misrî kerdo, ewca de hem Zankoya Elezher de wendo û hem zî bi nameyê komele sero xebatê xo yê derheqê Kurdan de dewam kerdî. Ey, bi aqil û zîrekîya xo zî vengano dayo.”⁹

Ay wext Misir, merkezêko muhîm ê muxalif û sirgûnkerdeyanê îstibdadê Abdulhemîdî bî. Eno sebeb ra, ewca de komeyêko muhîm ê Jontirkan zî pêser bîbî. Eynî wext, ewca de gelek azayê Cemîyeta Îtihadê Osmanî zî bînê. Eno cemîyet 1889 de ameybî viraştiş û viraştuxan ra di kesê înan Kurdî bî; Abdullah Cevdet û Îshaq Sikûtî yo Dîyarbekirîj. Seba ke enê cemîyetî zî vera îstibdadê Abdulhemîdî xebat û muxalefetêko tund kerdê, zaf roşinvîr û

⁶ Malmîsanîj, *Yirminci Yüzyılın Başında Diyarbekir’de Kürt Ulusçuluğu (1900-1920)*, Weşanxaneyê Vateyî, Îstenbol, r. 16.

⁷ M. Emin Bozarslan, *Kürd Tevün ve Terraki Gazetesi* (Rojnameya Komela Hevkarî û Pêşketina Kurdan), Weşanxana Deng, Uppsala/Sweden, 1998, r. 5.

⁸ Lutfî (Ahmed Ramiz), *Emîr Bedirhan*, Matbaayî İctihad, Îstenbol, 1908.

⁹ Qedrî Cemîl Paşa (Zinar Silopî), *Doza Kurdistan*, Weşanên Bîr, Dîyarbekir, 2007, r. 26-27.

ulemayê Kurdan, qorî unsirê keyeyê giragirê sey Babanî, Bedirxanî û Nehrîyan zî paştgêriya înan kerdê. Ena gurube seba ke muxalefet kerdê, gegena xebatkarane Kurdan zî bi înana pîya kar kerdê. Ahmed Ramiz zî muxalifê Abdulhemîdê Didinî (II) bî û Misir de bi Jontirkana pîyaa zî kewto mîyanê xebat û karê vera îstibdadî. Ewca de, dest bi karê çapkerdena kitabanê kurdî zî keno û kitaba ewilêna ke ewca de bi mesrefêko giran çap kerda, *Mewlîdê Melayê Bateyî* yo. O, hetanî îlankerdişê Meşrûtiyetê Didinî, Misir de mendo û ewca de yew heta wendena xo dewam keno û heta bîna zî karê çapkerden û velakerdena kitaban dewam keno.

Îlanbîyayîşê Meşrûtiyeto Didinî ra pey, efûya sirgûn û zîndanîyan vejîyaye, efû ra pey gelek muxalifê sirgûnkerde yê Tirk û Kurdan zî agêrayê Îstenbol. Ahmned Ramiz zî ayê sirgunîyan ra yew bî ke îlankerdişê efû ra pey, agêrawo Îstenbol û dest bi kar û xebata teşkîlat û weşangerîye kerdo. O, yew heta mîyanê xebata Cemîyeta Teawun û Teraqîya Kurdan de cayê xo gêno, heta bîna zî kerê weşangerîye dewam keno.

4. Meşrûtiyeto Didin û Cemîyeta Teawûn û Teraqîya Kurdan

Îlankerdişê Meşrûtiyeto Didin (II) (1908) ra ena heta, bi goreyê halo newe, wareyê xebata teşkîlat viraştene û neşriyatî de, biney sistayî û serbestîya qismî ya hiqûqî û sîyasî peyda bî. Ay wext û şertan de, seba ke vernî bi xerabîyene û velebiyayena Împeratorîye bêro girewtene, fikrê sîyasî yê ciya ciyayî yenê mînaqeşekerdiş; yew qismê înan fikrê “Xerbîyetî” û yew qismê înan zî fikrê “Osmanîyetî”, tayê qewm û unsirê mîyanê Împeratorîye zî çarçoveya fikrê neteweyî (millî) de teşkîlatê xo virazenê û bi girêdayeyê enê teşkîlat û guruban dest bi xebata çapkerden û velakerdena kovar û rojnameyê neweyan kenê. Enê wextan de, êdî Kurdî zî dest bi viraştene teşkîlatanê kulturî-neteweyî kenê, bi girêdayeyê enê teşkîlatan zî rojname û kovarî yenê neşirkerdiş. Eno hengame de bi serokeya Seyid Abdulqadirê lajê Şêx Ubeydulahê Nehrî, Cemîyeta Teawûn û Teraqîya Kurdan (CTTK) zî virazyena.

Viraştişê cemîyete ra pey, 11ê menga Zilkadeya serra 1326î (5ê Kanûna 1908î) de bi girêdayeyê CTTK, Rojnameyê Teawûn û Teraqîya Kurdan çap kenê. Wayîr û mesûlmidurê rojnameyî, Tewfîqê Silêmanî yanî bi nameyê xo yo meşhûr Pîremêrd bî. Serenûstoxê rojnameyî zî Ahmed Cemîlo Dîyarbekirîj bî. *Rojnameyê Teawûn û Teraqîya Kurdan*, hewte ra ray ameynê çapkerdiş; labelê çi heyf ke mîyanê yew serre de teniya 9 humarî ameyê çapkerdiş û 30ê Kanûna Peynî ya serra 1909î de zî çapkerdena rojnameyî ameya betalkerdiş (vendarnayîş).

Destpêkerdişê neşriyatê rojnameya *Kurdistanî* yê Mîqdad Mîthed Bedîrxanî ra bigîre heta *Rojnameya Teawûn û Teraqîya Kurdan*, heme rojname û kovarê ke ay wext ameyê çapkerdene, mewzuya înan bi giraniye ser, perwerdeyîya bi ziwanê kurdî bîya. Wexto ke ma bala xo bidê nûste û fikrê miyanê rîpelanê rojnameyî; dîyar beno ke bi giraniya, nûsteyê rewşa komelayetî û siyasî ya ayê wextî sero, nûsteyê seba paştgêriya Meşrûtiyetê Didinî, nûsteyê derheqê yewbîyena Osmanîyan û umete de, nûsteyê derheqê apeykewtişê Kurdan, xebatê derheqê ziwanê Kurdan û perwerdeyîya bi ziwanê kurdî de ameyê nûstene. Muhtewa meqaleyê ke ameyê çapkerdene ra winî aseno ke tayê sazkerdox û nûstoxê rojnameyî, hema zî beqea Kurdan, çarçoveya pawitena fikrê “Osmanîye” û “Îslamiye” de vînenê. Nûstoxêko muhîm ê rojnameyî Îsmâil Heqî Bababan, meqaleya xo ya bi nameyê “*Kürdler ve Kürdistan*” [Kurd û Kurdistan] de winî vano: “Kurdî verê hem çî Misilman î, eye ra pey Osmanîyê xas î û dereceya hîrêyine de zî Kurd î. Dinya de hîç qewetêk nişêno ena pêgirêdayena raşt û dirust a navbeyna Kurdîniye û Osmanîye de qet biko. Pawitena Osmanîye yena mana pawitena Kurdîniye û pawitena Kurdîniye zî yena mana pawitena Osmanîye, muhtewaya enê wurdî çekuyan (vateyan) bi awayêko mutlaq kewta têmîyan.”¹⁰ Nûstox dewamê ena meqaleya xo de zî, behsê muhîmbîyayena perwerdeyîye keno û derheqê ena babete de winî vano: “Verê heme çî perwerdeyî yena û ti ra pey rayna perwerdeyî yena. Ci ra pey zî rayna perwerdeyî, rayna perwerdeyî û rayna perwerdeyî yena.”¹¹

Viraşttox û sazkerdoxê komele ra yew zî Bedîuzzeman Seîdê Kurdî bî. Ey, rojnameya CTTK de zî meqaleyê nûstê û meqaleya xo ya bi nameyê “*Kürdçe Lisanımız*” [Ziwanê ma yo Kurdî] de; behsê gerekîya însanîtiye û muhîmîya îslamiyetîye keno, behsê mezîyetê ma yê qewmî keno û peynî de nîrxnayîşêko winî keno: “Hîrê dişmenî estî ke ma cêra kerdî: Yewin, xiznî (feqîrî); didin, nezanîye û perwerde nêbîyayîş o; hîrine zî pêverowariştîş û îxtilaf o.... Çareserîye; perwerdeyî, perwerdeyî, perwerdeyî û yewbîyayîş, yewbîyayîş, yewbîyayîş o...”¹²

¹⁰ Babanzade İsmail Hakkı, *Kürdler ve Kürdistan, Kürd Teavün ve Terakki Gazetesi*, No: 2, 22 Teşrîni Sani 1324 (5 Aralık 1908), M. Emin Bozarslan, *Kürd Teavün ve Terakki Gazetesi*, Deng Yayınevi, Sweden, 1998, r. 67.

¹¹ ç. v., r. 67.

¹² M. Emin Bozarslan, *Kürd Teavün ve Terakki Gazetesi* [Rojnameya Hevkarî û Pêşkevîna Kurdan], h. 1, Sweden, 1998, r. 54.

Tecrubeyê Cemîyeta Azmê Qewî ya Kurdistanî (CAQK) ra pey viraştişê CTTK, gama didin a teşkilatbîyayîşê xoserî bî. Bi girêdayeyê CTTK, *Rojnameyê Cemîyeta Teawûn û Teraqî* (RTTK) ameyo çapkerden û velakerdene. New humarê RTTK yenê çapkerdene û humara newina ra pey hikûmetê Îtihad û Teraqî çapkerdena rojnameyî betal keno.

Wexto ke ma bala xo bidê mîyanê rîpelanê rojnameyî, winî aseno ke mîyan de bêj bi bêj nûşteyî ameyê velakerdene. Ma şênê vajê ke muhtewa gelek nûşteyan de, fikrê millî (neteweyî) ameyê rêstene. Derheqê ena babete de Bozarslan vano: “Sîyasetê ena komele di hîman sero ameyo rêstene: Enê hîman ra yew, çarçoveya meşrûtiyet û azadiye de pawitena yewbîyayîşê dewleta Împeratorîya Osmanî bîya; aya bîne zî mîyanê sînorê împeratorîye de azadbîyayîşê Kurd û Kurdistanî bî.”¹³ Dr. Mehmed Şûkri Hanioglu zî vano: “Dorûverê Cemîyeta Tewûn û Teraqîya Kurdan de têtgerêka neteweyî dest pê kerd bî.”¹⁴ Bilal Şimşir zî vano: “Rêznameya komele de her çiqas yew heta huwîyeta Osmanîye ameya destnîşankerdiş zî, heta bîna zî cîyabîyayîş wazenê û huwîyeta kurdîniye dano aver.”¹⁵ Labelê cigêrayox T. Zafer Tunaya vano: “Ayê cemîyetê Kurdan ê ke wextê Meşrûtiyeto Didinî de ameyê viraştiş, mexsedê înan ay nêbî ke welatê Osmanîyan ra ciya bibê.”¹⁶

6

Ahmed Ramiz, îlankerdişê Meşrûtiyetî ra pey, serra 1908î de agêrayo Îstenbol. Wexto ke A. Ramiz agêrayo Îstenbol, sey ke ma cor de vat, ayê hengame de CTTK zî ameyo viraştene. Viraştiş û sazkerdişê cemîyetî ra pey, bi girêdayeyê enê cemîyetî, Kürd Neşr-i Maarif Cemiyeti (Cemîyeta Kurdan a Velakerdişê Neşrîyatî) ameyo viraştiş. Malmîsanij kitaba xo ya bi nameyê *Kürt Teaviün ve Terakki Cemiyeti ve Gazetesi* de, Celîlê Celîlî ra neqil keno û seba viraştexanê cemîyetî, nameyê panc kesan dîyar keno: “1- Emîn Alî Bedîrxan, 2- Babanzade Zîhnî Paşa, 3- Xelîl Xeyalî, 4- Mîrîkatibzade

¹³ ç. v., r. 9.

¹⁴ Dr. Şûkrü Hanioglu, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*, Üçdal Neşriyat, 1981, İstanbul, r. 315.

¹⁵ Bilâl Şimşir, *Kürtçülük (1787-1923)*, Bilgi Yayınları, çapa 3., 2009, Ankara, r. 258.

¹⁶ Tarık Zafer Tunay, *Türkiye’de Siyasi Partiler, Cild: 1*, İletişim Yayınları, çapa 4, 2011, İstanbul, r. 434.

Ahmed Cemîlo Dîyarbekij, 5- Ahmed Ramîzo Licêyij.”¹⁷ Seba perwerdekerdişê qiçekanê Kurdan, bi girêdayeyê Cemîyeta Kurdan a Velakerdişê Neşrîyatî (CKVN), mehela Çemberlîtaş a Îstenbolî de yew mekteb yeno viraştiş û sazkerdiş. Eno derheq de Qedrî Cemîl Paşa vano: “Eno wexte de mêrdimêko erciyaye û welatperwer Xelil Xeyalî yê Modkî, seba perwerdekerdişê qiçekanê Kurdan bi hembazê xo yê canecan, erciyaye û welatperwer ê sey Mîrî Katibzade Ahmed Cemîl û Kurdîzade Ehmed Ramizî Liceyîjî pawa, yew mekteb û yew zî çapxane bi girêdayeyê Cemîyeta Kurdan a Velakerdişê Neşrîyatî sazkenê.”¹⁸ Enê agadarîyan ra dîyar beno ke Ahmed Ramiz, viraşttox û îdarekerdoxanê CKVNyî ra yew o. Bi ihtimalêko gird, çapxane û weşanxane yo ke behsê ey beno, bi girêdayeyê cemîyetî kar kerdo.

Talîmatnameya cemîyetî de mexsedê CKVN winî ameyo aşkerakerdiş: “Mîyanê ewladanê wetenî de eyê ke nîmetê zanyîş û perwerdeyî ra zaf mehrûm mendî, Kurd î. Mexsedê ma; mîyanê kurdan de velakerdişê zanayen û perwerdeyî yo.

Komeleya ma do bixebitîyo ke seba qiçekanê (domananê) Kurdan, Îstenbol de mektebêko îptîdayî virazo (akero) û ihtiyacanê ey temîn biko.”¹⁹

Derheqê mexsed û viraştene CKVN de, Dr. Bleth Chirguh zî winî vano: “Seba averberdiş û velakerdişê perwerdeyîya Kurdan, serra 1908î de bi nameyê Cemîyeta Kurdan a Velakerdişê Neşrîyatî, yew teşkîlat (rêxistine) Îstenbol de ame viraştene û bi girêdayeyê enê teşkîlatî mewqîya Çemberlîtaş a Îstenbolî de, seba qiçekanê Kurdan yew mekteb ame sazkerdene û îdarekarê mektebî zî Abdurehman Bedirxan bî.”²⁰ Eno mektebo ke bi nameyê “Kürd Meşrutiyet Mektebi” amebî sazkerdiş, mektebê tewr verên ê Kurdî yo ke dewrê Împeratorîya Osmanî de virazyawo û budçeya dewlete ra paştgêrî girota. Labelê çi heyf ke navbên de demeyêk vêreno, keberê mektebî terefê hikûmetê ay wextî ra yeno padayîş. Derheqê ena babate de

¹⁷ Malmîsanij, *Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti ve Gazetesi*, Avesta Yayınları, İstanbul, 1999, r. 27.

¹⁸ Qedrî Cemîl Paşa (Zinar Silopî), *Doza Kurdistan*, Weşanên Bîr, Dîyarbekir, 2007, r. 25.

¹⁹ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler (1918-1922)*, cilt: 2, İletişim Yayınları, 2010, İstanbul, r. 224.

²⁰ Dr. Bleth Chirguh, *Kürt Sorunu: Kökeni ve Nedenleri*, Avesta Yayınları, İstanbul, 2009, r. 43.

Nûrî Dêrsimî vano: “Bi dewamî ma û azayanê ena komele yewbine vînaynê, goreyê pêhesiyayîşê mi, mektebo ke Çemberlîtaş de hetê komele ra amebî sazkerdiş, hetê hikûmetê Tirkî yê ay wextî ra, serra 1910î de keberê ey yeno kilîtkerdene.”²¹ Tayê çimeyan de Ahmed Ramiz, sey îdarekarê enê mektebî yeno dîyarkerdiş, labelê vatişdê Sureya Bedirxanî ra winî aseno ke midurê mektebî, Evdîrehman Bedirxan bîyo. Feqet winî aseno ke Ahmed Ramiz bi îhtimalêko gird, îdarekarê çap û weşanxaneyê Komeleya Perwerde û Neşrîyatî bîyo.

Xebatê CTTK zaf derg nêramitî. Waqea 31ê Adare ra pey, Îtihad û Teraqî, hêza xo ya îqtidarî hîna xurt kerda, komelgeh û mixalefetî sero zî hikum û zixtê xo zaf zêdnayî. Halêko winayên de, serra 1910î de teşkilatê CTTK yeno girewtene, xebata dezgeh û teşkilatê girêdayeyê ey zî yenê betalkerdiş.

Betalkerdiş û padayîşê Cemîyetê Teawûn û Teraqîya Kurdan ra pey, ciwanê wendekarê dorûverê înan, 27ê Temûza 1912yî de Cemîyetê Hêvî (Cemîyetê Hêvî ya Wendekarê Kurdan) awan kenê (virazenê) û gelek aza û xebatkarê CTTK, paştgêriye danê Cemîyeta Hêvî (CH). Rêber û azayê CH, peyderpey xebata xo gurr û germ kenê; 6ê Hezîrana 1913yî de bi nameyê Cemîyeta Hêvî, kovara *Rojî Kurd* yena çapkerdiş û velakerdiş, bi zîwanê kurdî-tirkî. Wayîr û midurmesûlê kovara *Rojî Kurd*, Silêmanîye ra Ebdulkerîm Efendî bî.

Rojî Kurd, mengî ra ray ameynê çapkerdiş û pê sero çehar humarî aye ameyê çapkerdiş. Çehar humaran ra pey, binê zor û zixtê îqtidarê sîyasî yê ay wextî de, çapkerdena kovare ameya vindarnayîş. Bi goreyê teqwîma rumî, humara çeharin a *Rojî Kurd*, 30ê Tebaxa 1329 de ameya çapkerdiş. Di mengî betalbîyayîşê çapkerdena kovara *Rojî Kurd* ra pey, 24ê Çileyo Verên ê serra 1913yî de humara yewin a kovara *Hetawî Kurd* bi nameyê Cemîyeta Hêvî yena çapkerdiş. Wayîr û mesûlmidurê *Hetawî Kurd*, Babanzade Abdulezîz bî. Ma rind nêzanê ke Hetawî Kurd bi tamamî çend humarî ameya çapkerdiş; labelê goreyê teqwîmê rûmî, humara desine (10) sero, tarîxê 20ê Hezîrana 1330î ameyo nûstiş û eno tarîx zî teqabûlê 3yê Temûza 1914î mîladî keno. Xo ra nîmeyê menga (aşma) Temûze 1914î de, Şerê Umûmî yê Dinya dest pê kerdo û eno sebeb ra zî bi îhtimalêko gird humara desine, humara peyên a kovara *Hetawî Kurd* bîya. Anika verê destê ma de humarê 1, 2, 3, 4-5, 10ê

²¹ Dr. Nûrî Dêrsimî, *Hatîratım, Weşanên Doz, İstenbol, 1997, r. 25.*

Hetawî Kurd estî. Humara 4-5ine de bi sernûştêyê “Xîtabêko seba heme Kurdan rê!” ameyo nûştîş ke muhtewa ey, sey tamamkerdiş û dewamkerdişê programê nêmcetmende yê CKVN yo. Ayê nûstişî de winî vajiyeno:

“Hîrê humarana pey serra kovara ma tamam bena. Serra newe de kovare mengî ra ray nê, do pancês rojan ra ray, hîna mukemel û bêqisûr, bi ziwane kurdî-tirkî bêro çapkerdiş. Mexsedê ma, qe nêbo zî rayîrê xizmetê Kurdan de, eyştîşê yew gama newe û weşkerdişê zemînê xebata bêro yo. Ena gama newe de, do babetanê dîyarkerde yê cêrênan sero, bi kolanewe û cigêrayene muhtewaya kovare hîna dewlemend bibo:

- 1- Cigêrayîşê derheqê tarîxê Kurdan de,
- 2- Edebîyata Kurdan de,
- 3- Cigêrayîşê derheqê ziwane Kurdan de,
- 4- Cigêrayîşê derheqê komelge û zanayene de,
- 5- Ê qismêk zî yeno aqitnayîş seba veng û behsê derheqê Kurdan de.

Heta eyro ma xebata seba enê mexsedî, xo rê sey yew deyn qebûl kerdo û bi eno hawa xebityayî. Eyro ra pey zî ma do yew xebata hîna aktîf bikê û bi awayêko hîna mehsuldar bixebitîyê.”²²

Wexto ka ma baş bala xo bidê muhtewa û programê teşkîlat û kovaranê ayê wextî, înan ra her yew sey mîraswer û dewamê yê verê xo ameyê sazkerdene û kar kerdo. Vengdayena *Hetawî Kurd* ra winî dîyar beno ke programê CKVN taqîb kenê.

Wexto ke Şerê Umûmî yê Yewine dest pê kerd, mudetê çehar serrê şerî de, Îstenbol de heme xebatê sosyal û sîyasîyê Kurdan ameyê betalkerdiş û vindarnayîş.

Bi îmzekerdena Pêameyena (Wereyameyena) Mondrosî, Şerê Umûmî yê Yewine ke xelas bî, Îstenbol de newe ra xebatê kulturî û sîyasîyê Kurdan dest pê kerdo. Sereyê serra 1918î de, Cemîyeta Tealîya Kurdistanî (CTK) viraziyaye û serra 1919î de zî Îstenbol de bi girêdayeyê CTK, Cemîyeta Kurdan a Velakerdişê Zanayene û Neşrîyatî newe ra yena sazkerdiş. Xebera sazbiyayîşê cemîyetî, rojnameya *Serbestî* de winî ameya neşirkerdiş: “Cemîyeta Kurdan a Velakerdena Neşrîyatî, bi mexsedê îslahkerden û standardkerdena kurdî, îlankerdişê Meşrûtiyetî ra pey ameybî awankerdiş û yew mudet bi teşkîlatê bînana pîya xebitîyayî. Wexto ke Şerê Umûmî yê Dinya dest pê kerd, xebata Cemîyeta Kurdan a Velakerdena Neşrîyatî zî

²² *Hetawî Kurd*, Hejmar: 4-5, 10 Mayıs 1330/23 Gulan 1914, r. 2.

ameye betalkerdîş. Şerî ra pey, cemîyetî newe ra dest bi xebata xo kerd û kovara *Jîn* çap kerd.”²³

Binê talimatnameyê Cemîyeta Kurdan a Velakerdena Neşriyatî de, nameyê enê sazkerdoxan ameyê nûstiş:

“Bedirxanzade Emîn Alî Beg

Dr. Abdullah Cevdet

Bedirxanzade Mîdhed Beg

Seyfullah Begê mebûsê Erzerumî

Taha Efendiyê mebûsê Hekarîye

Tewfîq Begê mebûsê Wanî

Bedirxanzade Kamil Beg

Bedirxanzade Abdurehman Beg

Mihemed Efendiyê mebûsê Gêncî

Huseyn Avnî Begê Mîr Sêfeddînî

Mîralay Mehmûd Samî Beg

Mehmed Faîk Efendiyê Dîyarbekirij (muwazzafê Mehkemeya Şerîye ya Misrî)

Bedîûzzeman Seîd Efendî

Xelîl Xeyalî Efendiyê Modkî

Kurdîzade Ahmed Ramiz.”²⁴

Ena lîste û agadarîyê çigêrayox Tunaya ra winî aseno ke Pêameyena Mondrosî ra pey, Cemîyeta Kurdan a Velakerdena Neşriyatî newe ra ameya sazkerdene û mîyanê lîsteya pancês “muessîs”anê eno dewreyo newe de zî nameyê Ahmed Ramizî esto û rêzeyê peynî yê lîste de ameyo nûstiş. Ena agadarî ra dîyar beno ke Ahmed Ramiz, eno hengame de zî Îstenbol de bîyo.

Eno dewreyo newe de CKVN, viraşttox û azayê cemîyetî, seba averberdişê xebata zîwan û kulturê Kurdan, bi girêdayeyê CTK xebitîyayî. Ena kome, eynî wext mesûleya çapkerdena kovara *Jîn* zî girewta xo ser. Humara desin a kovara *Jîn* de, seba azayîya cemîyetî vengdayîşêk ameyo

²³ *Serbestî*, no: 480, *Kürd Dilinin Standartlaştırılması*, 4 Mayıs 1919.

²⁴ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler (1918-1922)*, Cilt: 2, İletişim Yayınları, İstanbul, r. 224.

velakerdene û tede vanê: “Rojo êne yê 7ê menga Sibate û saet yew û nê de, azayê erciyaye yê cemîyetî û ayê ke biwazê qeydê xo yê azayîye virazê, bila kerem bikê û bêrê Caxaloxlu yê cayê Cemîyeta Kurdistanî.”²⁵ Yew kemaîya zaf muhîm esta ke desteyê rayberanê enê dewrî dîyar nîyê. Program de, derheqê çarçova û xebatanê cemîyetî de winî ameyo nûstîş: “Sînorê xebata cemîyetî û armanca karê ma eno yo; ke ma bişênê yew programo ne sîyasî, kilm û bi tamamî îlmî virazê û bîyarê meydanê xebate.”²⁶ Bername û heta ma şênê vajê ke nexşeya xebata CKVN, vîst madeyan de winî ameyê rêzkerdiş:

“Bername:

- 1- Cemîyet do yew kovara zanyarî, hewte ra ray çap bikero.
- 2- Ayê kitab, dîwan û şîrê ke hetê hozan, zanyar û vatezanê Kurdan ra bi zîwanê kurdî ameyê hasilkerdene, cemîyet do înan bi awayêko raşt û weş bido çapkerdene.
- 3- Cemîyet do yew ferhengê kurdî sereraşt biko û bido çapkerdiş; ke mîyan de heme zar û lehçeyê kurdî bibê.
- 4- Kitabê gramerê kurdî ra kamcîn bikewê hiş, cemîyet do înan bido çapkerdiş.
- 5- Mektebanê îptidayî de seba dersdayena kurdî, çî bêj kitabî hewce bibê, do cemîyet çap bikero.
- 6- Cemîyet seba çapkerdena vateyanê verênan ê kurdî, do yew kovare biweşayno; vateyê verênan ê ke bi zar û şeweyê ciyayî û bêj bi bêj yenê vatiş, do kovare de birr bi birr bêrê nûstîş.
- 7- Cemîyet do agadarîyê derheqê adet û toreyê her mintiqa Kurdan pêser biko, do bi înana pîya çîrok, kilmeçîrok, deyrê kurdî yê şarî pêser biko.
- 8- Cemîyet do bixebitiyo ke tarîx û coxrafiya Kurdan a kehên û newe sero, kitabana bîyaro meydan.
- 9- Kitabê ke derheqê Kurd û Kurdistanî de bi zîwanê Rojhelatî û Rojawayî ameyê nûstîş, cemîyet do înan açarno û çap biko.
- 10- Cemîyet do serûvena Kurdê meşhûr ê verênan û nikayênan çap biko.

²⁵ *Jîn: kovara Kurdî-Tirkî (1918-1919)*, Cild: 2, Werger: M. Emîn Bozarslan, Weşanaxaneyaya Deng, Uppsala/ Sweden, 1985, r. 476.

²⁶ ç. v., r. 492

11- Cemîyet do merkezê xo de û cayê hewce de kitabxaneyan saz biko ke mîyanê înan de kitabê mintiqa û teberê mintiqa bibê.

12- Cemîyet do dersxaneyanê şewe virazo û saz biko.

13- Cayê ke Kurdî tede estî, cemîyet do heyetanê cigêrayîşî ray biko ewcayan.

14- Cemîyet do bixebitiyo ke yew çapxane xo rê saz biko.

15- Cemîyet do bixebitiyo ke mîyanê karkeranê Kurdan de sinifê yedekî û teşkilatê koperatîfî virazo.

16- Ayê çiçekê (domanê) Kurdan ê ke Îstenbol de kewtî mîyanê sefaletîye, sere bi înan gêrawo û bêhiş gêrenê, cemîyet do ayê kesan ra mîqdaro mimkun bi şagirtîye bidê hetê bêj bi bêjê dikandaran (esnaf û senaetkaran) û seba ke îne bi duzen şirê serê karê xo, înan rê çi mesref hewce bibo do cemîyet biko.

17- Cemîyet do bixebitiyo ke seba çiçekê seyek û bêkesê Kurdan, yew mektebê pîşekarî yê şewane bido sazkerdene.

18- Cemîyet do bixebitiyo ke seba keyneyê seyek û bêkesê Kurdan, yew mektebê keynekan ê şewîne akero ke ay mektebî de pîşeyê (senatê) keyan û karê xizmetkarîye bimûsno bi keynan.

19- Cemîyet do bixebitiyo ke yew muze saz bikero; ena muze de, do her tewir çiyê (tebayê) şexsî, alet û edawatê mîyanê keyî ke cinî û mêrdeyî Kurdan xebitnenê, tede bibê.

20- Cemîyet do bixebitiyo ke yew mektebê mamosteyanê kurdî saz bikero.”²⁷

Raştâ dere wexto ke ma bala xo bidê bernameyê Cemiyetî, winî dîyar beno ke ay wext ra yew projeyo zaf muhîm nayo xo ver; çapkerdiş û weşênayîşê bêj bi bêj kovar û rojnameyan, arêdayîş û çapkerdişê eserê kulturî û edebî yê klasîk û neweyî, amadekerdena yew gramer û yew ferhengê umûmî, viraştina dezgeyê çapkerdiş û perwerdeyîye, awankerdişê mekteban û xusûsen zî qîmetdayîşê perwerdeyîya cinî û çiçekan, awankerdişê dezgeyê modren ê sosyal, nûstişê tarîx û dirustkerdişê ziwanêko yewbîyaye, yeno mana tetbîqkerdişê yew projeyê neteweyî û averberdişê fikrê millî yî Kurdan. Sey ke Ernest Gellnerî zî vato: “Bi awayêko umûmî averberdişê wendene-nûştene, bi girêdayeyê naye zî averberdişê weşan û çapkerdene, averşiyayîşê tarîxê neteweyî de qonaxê zaf muhîmî yî.”²⁸

²⁷ Ç. v., r. 493-494.

²⁸ Ernest Gellner, *Uluslar ve Ulusçuluk*, İnsan Yayınları, 1992, r. 39.

5. Karê weşan û weşangerîye

Karê weşangerîya Ahmed Ramizî Misir de dest pê kerdo. Rejîmê îstibdadê Abdulhemîdî ey ceza kerd û mecburê koçbîyena Misrî kerd. Wexto ke o şiyoy ewca, seba hişyarkerdişê mileta Kurdan û averberdişê ziwanê kurdî, yew heta Elezher de wendo û heta bîna zî dest bi karê weşangerîye kerdo. Ahmed Ramiz bi dewamî nûşteyanê xo de, seba hişyarkerdiş û nûstîşê bi ziwanê kurdî, seba averberdişê perwerdeyî û zanayene, timo veng dayo Kurdan û vato; ma gerek qandê naye rê fedekarî bikê. “Gelî şar û birayê mi! Seba hişyarkerdişê bira û bawikê xo bixebitênê ke şima bi ziwanê xo îlm û mearîf bikê.”²⁹

A. Ramiz, vateyo verên ê *Mewlîdê* Batê de, derheqê aramanca weşan û çapkerdena ena kitabe de winî vano: “Hemd û senaê tam ra pey; seba Xaliqê Enam; selat û selam bo Fexrê Enam; bi enbiyaê îzam we al û eshabê înan ê kîram pîyawa; Homayê Teala ma rê mûyesser kerd neşrê “Mewlîd”ê kurdî, na raye nîyetê mi, tebih û neşirkerdişê kitab û rîsaleyê kurdî yî. Rica mi ena ya, hetê şima de çi kitabê kurdî estî se ke, fedl û îhsanê xo ra û seba namûs û xîretê qewmê xo, mi rê raybikê (bierşawê) ke ma çap bikim. Peynî de ez do nûsxeyê eslî pawa, çend nûsxeyê çapbîyena newe zî şima rê ray bikera.”³⁰

Dewamîya kar û barê weşangerîye de, vateyê xo yê corînî hete, yewna hişyarîye dano wayîrê eser û nûştovan û vano: “Roşnayîya wurdî çimandê me gelê Kurdmancî! Ez rica kena, wexto ke şima yew kitabe seba çapkerdene nûsenê, yew sehîfe binûsê û sehîfa bîne wa veng bimano. Gama ke wurdî sehîfeyê bêrê nûstîş, çapxane de zaf muşkilatî peyda benê. Yewa bîne zî, rêzeyanê xo cêra dûrî binûsênê, navbeynê çekuyandê şima zî çiqas akerde bimano, ehende baş beno.”³¹

Ahmed Ramiz seba averberdişê ziwan û perwerdeyîya bi ziwanê kurdî, feregat û fedekarîyêka fewqalede nîşan dano, veng dano munewer û wendoxanê Kurdan û vano:

²⁹ *Mewlîdû'n Nebî*, Neşir: Kurdîzade Ahmed Ramiz, Misir, 1324-H (1906)

³⁰ ç. v., Misir, 1324-H (1906)

³¹ Şêx Ebdullahê Nehrî, *Xulasa-yî Eqaid* [Xulaseya Eqaid], 3yê Kanûna Sanî 326 (11 Ocak 1911), r. 33.

“Fedekarî lazim a. Bibênê wayîrê xîretî û xîreto gird. Verê, gramere ziwane xo virazê. Kitabanê dinya tercume bikê, her bêjê îlmî ra eserê faydedaran açarnê ziwandê xo ser.

Verê ponc seran Misir de, mi *Mewlîda* kurdî ra ponc henzar teneyî çap û neşir kerdî... Qandê ke wendene rê raxbet û teşwîq û hewesa Kurdan vêşî bibo, mi vîst û ponc zêrî seba çapbîyena *Mewlîda Kurdî* xerc kerdî. Heta eyro mi rotişê înan ra poncas quriş giroto û ayê zî seba heqê postexanî xerc kerdî.

Ponc henzar kitaban ra, anika mi hete pêsero 140 teneyî mendî. Mal û milkê mi çinî yo. Hemd bibo Homayî rê ke heta eyro mi meaş zî nêgiroto. Eger emrê mi biameynê rotiş, mi do bêteredud birotê û raya Kurdan de serf bikerdê.

Çimkî şar aşiqê mal û milkê dinya wo; ez aşiqê lefzê Kurdmancî ya.

Şar, nêweşê derd û kul û mereza wo; ez nêweşê sefilî û feqîrî û cehaleta Kurda ya.”³²

O ke agêreno Îstenbol, gelek kitaban çap keno; serra 1909î de *Elîfbayê Kurmancî* ya Xelîl Xeyalî dano çapkerdiş. Rîpelo peyên ê *Elîfbayê Kurmancî* de, binê sernûşteyê “Rica” de winî vano: “Bê paştgêriye tebayêk (çîyêk) nêbeno. Hêvîya ma xîret û ciwanmêriya Kurdmanca ya. Mexsedê ma, çiçekanê Kurdan rê nîşandayîşê rayîrê îlm û hunerî yo.”³³ Labelê dîyar nîyo ke *Elîfbayê Kurmancî* kamcîn çapxane de ameya çapkerdiş.

Kitabê ke Ahmed Ramizî çap kerdî, înan ra di teneyî yê Bedîuzzeman Seîdê Kurdî yî. “Ahmed Ramiz û Bedîuzzeman Seîdê Kurdî, bi ihtimalêko gird Îstenbol de yewbine şinasnawo. Cemîyeta Teawûn û Teraqîya Kurdan û Cemîyeta Kurdan a Velakerdena Neşrîyatî de pîya xebitiyayî. Çimkî Bedîuzzeman zî awankerdoxandê Cemîyeta Kurdan a Velakerdena Neşrîyatî (CKVN) ra yew o û di kitabê ey zî terefê Ahmed Ramizî ra ameyê çapkerdiş. A. Ramiz, serra 1326ê Hicrî de *Nutuk* û serra 1328ê Hicrî de zî kitaba *Îki Mekteb-i Musibetin Şehâdetnâmesi Yâhûd Divân-i Harb-i ‘Orfî: Ve Said-i Kurdi*, çapa didine keno. Seba ena kitabe, bi sernûşteyê “Îfade-i Naşir”, yew

³² Şêx Ebdullahê Nehrî, *Xulasa-yî Eqaid*, 3yê Kanûna Sanî 326 (11 Ocak 1911). Kitaba *Xulaseya Eqaid* pêro pîya 33 rîpelî ya, rîpela diwyesin ra pey *Reşbeleka* Ahmed Ramizî dest pê kena û pêsero vîst rîpelî ya. Transkirîbsiyonê *Reşbeleka* ena metne, hetê Mesûd Serfirazî ra ameyo kerdîş. Peynîya metne de, unwan û nameyê ey sey cêrî nûsyawo; “Xidmetkarê Kurdmanca Ahmed Ramiz”.

³³ Xelîl Xeyalîyê Modkî, *Elîfbayê Kurmancî*, Îstenbul, 1325 (R) (1909), r. 27.

vateyo vernî yo balkêş nûştî. Kitaba *Nutuk* de zî yew balkêşîye esta: Binê qapaxê mîyanê kitabe de, cayê nameye naşiri de, îfadeyê “Kutubhane-i Ictihad sahibi Ehmed Efendî” ameyo nûstiş.”³⁴

Ahmed Ramiz, îfadeyê naşirê kitaba *İki Mekteb-i Musibetin Şehâdetnâmesi Yâhûd Divân-i Harb-i ‘Orfî: Ve Said-i Kurdi* de, seba daşinasnayîşê Mele Seîdê Kurdî, tayê rêzikê zaf balkêşî nûştî û vano: “Serra 1323yî (1907) de, xebera yew mêrdimê tekaneyê mîyanê mêrdiman, ke wayîrê zîrekîyeka atêşpareyî bî, dorûnorê asoyê Îstenbolî de vangan da bi nameyê Seîdê Kurdî. Eno vengane, pey şax û koyê berz û asê yê Kurdistanî ra amebî, ayê tebîetmêraqê ke eno mêrdim yew maderzayo fewqalede vînaynê, vera enê çimeyê afirnayîşê ciwanmêrîya xezîneyê bêpeynî hesûdeye kerdê; nêdekewtê înan sere ke eno kureyê zîrekîye senî awa mîyanê ayê cil û bergê kurdîye de, mîyanê ayê şal û şapikan de winî limite (nimite) mendo. Eno sebeb ra zafê enê gelac û xesîsê zexelî, heyfê heme hîsê xo yê kemîbîyene, bi yew çekuya heqeretkerdene bar kerdê û vatê: Dîn o!

Raştadere zî Seîdê Kurdî, bi zîrekîya xo ya zaf zêde, sînorê dînbîyayene de bî, labelê yew dînbîyena winayêna ke enê xetê yew şairî, aya rihberzîye ra peyda bîyê, nesilyayî û aqlê ey rê bîyê yew tercumeyo baş:

Dînîtî di serê min de dişuxule, fikrê agirîn e,

Dînîtî di serê min de yê min, zîrekîyeke zêde ye.

Ji dînîtîya min re rêber; rewneqîya balayî,

Bendewarê dînîtîya min e, nîyeteke bêpayan.”³⁵

Ena ra pey, serra 1329î de kitaba bi nameyê “Mebuslarımıza, Ayanımıza Hediye Halimizi Tasvir Eden Dilekçe” çap kerda ke qapaxê vernî sero nameyê “Ruşdî” ameyo nûstiş. Naye ra pey zî *Xulaseya Eqâid* a Seyid Ebdullah Efendîyê Şemzînî çap kerda ke pêro pêsero 33 rîpelî ya û goreyê teqwîmê Hicrî, 14ê Muherrema serra 1329î (15ê Kanûna 1911) de ameya nûstiş. Diyes rîpelê vernî yê ena kitabe de metna *Xulaseya Eqâid* ameya nûstiş û vîst rîpelê peyênî zî Reşbeleka Ahmed Ramizî rê ameyê aqîtnayîş. Qapaxê kitabe sero enê wurdî rêzikê Ahmedê Xanî ameyê nûstiş: “*Cemî’ê*

³⁴ Mesûd Serfiraz, *Kurd, Kitêb, Çapxane (Weşangeriya Kitêbên Kurdî di Dewra Osmanîyan de (1844-1923))*, Weşanên Peywend, Stenbol, 2015, r.178.

³⁵ Bediuzzeman Seîdê Nürsî, *Dîwana Herba ‘Orfî*, Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2012, r. 5-6.

*Milel xudankitêb in/ Kurmancî tenê di bêhesab in.*³⁶ Ahmed Ramiz muqedîmeya ena kitabe de vano: “Xulaseya Eqaîdê Îslamiye bi ziwanê kurdî, esera Seyid Ebdullah Efendî Şemzînî quddîse sîruhu, qandê te’mîma neşrê ena esera mûbareke... Murewwicê îlm û dîyanetî, muşewwiqê tereqî û medenîyetî, heme cayê Kurdistanî de... Şabê taîb, Seyid Taha Efendî xeyrul xelefê Şêx Muhemmed Siddîq Efendî, lajê Şêx Ubeydullah Efendî, lajê Hezretî Şêx Seyid Taha Efendî yê qutbê îrşadî... Emr û îşaret da enê feqîrê pîrr teqsîr ke; ena esera mibareke binûsa. Feqîr zî sey ke emrê welîyê nîmetî bîyaro ca, muşar û îleyhî damet berekatûhû bi qelema naçîzane silqa tehrîrî xêz kerd: We mînellahit tewfîq wel-îstîfane: El heqîr Omer bîn Cercîs el-Beydawî, el-Muderris fî tekyetî Nehrî.”³⁷ Mîyanê metna *Xulaseya Eqaîd* de, gelek çekuyê erebî û farisî estî. Enê çekuyê erebî û farisî, bi notê binênana hetê Ahmed Ramizî ra ameyê manekerdiş. Peynî de, winî aseno ke *Xulaseya Eqaîd*, seba velakerdena *Reşbeleke* bîya destek û palpiştêka tarîxî û neteweyî. Ke estuna aye, hîris serr verê çapkerdişê ena kitabe, terefê Şêx Ubeydullayê Nehrî ra amêbî ronayîş.

Serra 1330î de zî kitaba Doktor Şerafeddîn Mağmumî ya bi nameyê *Hakikat-ı Hal*, Matbeaya Ebuz-Ziya de ameya çapkerdiş. Ena kitabe, pêro pêsero 49 rîpelî ya û Ahmed Ramiz vateyo verênî yê kitabe de bale kaş keno di nuqteyan ser û vano: “A yewine, sebebo ke mi ena meqaleya Şerafeddîn Mağmumî Begefendî bê waştana îznê ey çap kerda, ez cenabê ey ra efû wazena. Didine; rîsaleya *Hakikat-ı Hal*, verê çehar serran, Parîs de û serra 1315î de, hetê nûstoxî ra amêbî çapkerdiş, verê destan de nûskeyê aye nêmend bî, mi bi xo waşt ke ena rîsala pêşkêş û teqdîmê wendoxanê erciyayan (cinî û mêrde) bikera.”³⁸ Goreyê nûstîşê Malmîsanijî Dr. Şerafeddîn Mağmumî, erebêko Jonturk o û azayê sereke yê Cemîyeta Îtihadê Osmanî yo.³⁹

³⁶ Şêx Ebdullah Efendî, *Xulaseya Eqaîd*, Manzume-i Efkar Matbaası, numro: 54, 14 Muharrem Sene 1329

³⁷ Şêx Ebdullahê Nehrî, *Xulaseya Eqaîd*, 14 Muharrem sene 1329 (Hicrî) (15 Ocak 1911) /3yê Kanûna Sanî (Rumî). 326, r. 3

³⁸ Doktor Şerafeddîn Mağmumî, *Hakikat-ı Hal*, Ebuz-Ziya Matbaası, Kostantaniye, 1330, r. 3.

³⁹ Malmîsanij, *Yüzyılımızın Başlarında Kürt Milliyetçiliği ve Dr. Abdullah Cevdet*, Jîna Nû Yayınları, Uppsala, Mayıs 1986, r. 49.

Rîpelo peyên ê kitaba *Hakikat-ı Hal* de, enê kitabê cêrênî ameyê daşinasnayîş:

“Para/Kuruş Kitap İsimleri Yazarlar

10	Vatan Uğrunda	Amasya Mebusu Mirliva İsmail Hakkı Paşa
1	Cidal	“ “
20	Divan-ı Harbî Ürfî	Saidi-i Kurdî Bediuzzaman
40	Kamus-i Tıbbî	Dr. Şerafeddîn Mağmumi Bey
15	İlmi Nebat	“ “
5	Anadolu ve Rusya Seyahat “ Hatıraları	“ “
5	Londra ve Brüksel	“ “
5	Paris’ten Yazdıklarım	“ “
2	Nasıl Zengin Olunur?	“ “
5	İstinsaf	Hoca Kadri Efendi
1	Mebusanımıza ve A’yanımıza Hediye Halimiz Tasvir Eden İstida	Rüşdü Paşa
5	İhtilal Fırkaları	Haydar Rıfat Bey
2	Bab-ı Âlî’nin İçyüzü	“ “
1	Şûkufe-i Tarihiye	“ “
1	Tehlikenin Büyüğü	“ “

Kitabê corênî: Heme kitabrotox û velakeranê kitaban hete estî.

Murecatê Umumî: Caddeyê Bab-i Alî de, kitabxaneyê Zaman û Beyazıt de zî kitabxaneyê Feyzîye.”⁴⁰

Wexto ke behsê weşangêreya Ahmed Ramizî beno, ma vajê nêvajê persêk yeno kê vîrî, gelo o bi xo wayîrê yew çapxaneyî bîyo yan zî yew çapxaneyê CKVN bîne? Çi heyf ke ciwabê ena perse “nê” yo. Mesûd Serfiraz zî xebata xo de vano: Gama ma biewnî kitabê ke terefê Ahmed Ramizî ra ameyê çapkerdiş, winî dîyar beno ke çapxaneyê ciya ciyayî de

⁴⁰ Doktor Şerafeddîn Mağmumî, *Hakikat-ı Hal*, Ebuz-Ziya Matbaası, Kostantaniye,1330, r. 50.

ameyê çapkerdiş. Yanî winî aseno ke yew çapxaneyê ey bi xo çinî yo.”⁴¹
Goreyê zanayena ma ya mewcud, çapxaneyêko xusîsî yê cemîyetî zî çinî yo.

Ahmed Ramiz, karê weşangerîye de seba ke mileta Kurdan teşwîqê wendene biko, heme rîsale û kitabê ke çap kerdî, bi fiyatêko ercan raykerdê Kurdistan. Ey, zaf raya rîpelê peyênî yê kitabê çapbîyayan de, agadarîya kemîkerdena fiyatê kitabana seba Kurdistanî winî dîyar kerdo: “Ena rîsale seba Îstenbolî çewres (40), seba Kurdistanî vîst (20) “pere” ya; *Mewlîda Kurdmancî û Elîfbaya Kurdî* zî seba Îstenbolî vîst û seba Kurdistanî zî des “pere” ya. Enê îlanan de cayê rotiş û velakerdena kitabana zî dîyar kerdî. Cayê rotişî: Cadeyê Babê Alî de; Kitabxanê Îctihad, Zeman, Asya yo. Adresa mi: Îstenbol de Kurdîzade Ahmed Ramiz”⁴²

Nûstişê polîs û mehkemanê ay wextî de zî kar û meslekê eye, sey “kitabroxêko seyar” ameyo nûstiş.

6. Nefîkerdişê eye ver bi şeharê Kastamonuyî ra

Ahmed Ramiz kitaba *Dîvançe-i Dehrî* ya Husên Kamî, serra 1330 (1911)î de çap kerda. Seba ke nûşttoxê ena kitabe muxalîfêko tûnd ê Îctihad û Teraqî bî, hikûmetê ay wextî nûşttoxê kitabe sewqê mehkemeya Dîwanê Herbî keno. Husên Kamî vano: “Wexto ke mi sewqê mehkemeya Dîwanê Herbî kerd, Ahmed Ramiz Efendî yo muhterem û fedekar, verê mi şîyo mehkema û vato: Ena kitabe yê min a û mi bi xo çap kerda, qethen eleqa ey û ena kitabe pêwa çinî ya. Ey, bi eno awa ez xelas kerda û xo zî eyşt (vist) adir.”⁴³

Naye sera, bi qerarê Dîwanê Herbî, ceza nefîkerdişî danê Kurdîzade Ahmed Ramizî û ey raykenê şeharê Kastamonuye. Dîwanê Herbî, qerarê nefîkerdişê ey de winî nûştto:

“Îrade-î Saniyye (Fermana Padîşayî)

Rojnameyê sey *Gidik, Hukuk-ı Umumiye-i İnsaniye, Beyan û Serbestî* rojnameyê sereke yî ke çap û neşrîyatê înan beno sebebê alozkerdişê fikrê şarî. Kitabroxto seyyar Ahmed Ramizê Kurdî Efendî, meqaleyê mîyanê rojnaman arêkerdî, bi nameyê *Divançe-i Dehrî* yew kitabe, tayê rîsaleyî zî bi nameyê *Mebûsanımıza Hediye* [Dîyarî seba Mebûsandê ma], *Hakikat-ı Hal* [Heqîqeta Hal] û sewbî tayê beyanatê nemunasibî dayî

⁴¹ Mesûd Serfiraz, *Kurd, Kitêb, Çapxane (Weşangeriya Kitêbên Kurdî di Dewra Osmaniyan de (1844-1923))*, Weşanên Peywend, Stenbol, 2015, r.177.

⁴² *Xulaseya Eqaid*, dawîya beşa Reşbelekê, r. 33.

⁴³ *Divançe-i Dehrî, Bir Hakikatin Tezahürü*, Amedi Matbaası, 1330, r. 125-133.

çapkerdene û vela kerdî. Ey zî sey tayê kesan muxalefet kerdişê vera hikumetî xo rê kerdî meslek. Enca de yew kar û îkametgahê eyê dewamî zî çinî yo. Eno sebeb ra goreyê maddeyê şeşin ê qerarnamêyê Îdareyê Êrfî, qerarê dûrerşawitene û nefîkerdena teberê mintiqa (Derseadet) a Ahmed Ramizê Kurdî Efendî yê Dîyarbekirijî ameyo dayîş. Mehmûd Reşad. Bi înzaya Nazirê Herbîye û Sadrê Azam. Kanûna Sanî 327 (28ê Kanûna 1912).”⁴⁴

Qerarê Dîwanê Herbî ke reseno Miduriyeta Umûmî ya Polîsanê Êstenbolî, înan zî seba tetbîqkerdişê qerarî nûşteyêko winayên nûştî:

“Miduriyeta Umûmî ya Polîsanê Êstenbolî. Lajê Abdulayî Ahmed Ramizê Kurdî Efendî yê Dîyarbekirijî, sebebo ke aleyhê hikumetî de xebityeno û neşrîyatê ke fikrê şarî xeripnenê vela kerdî, bi qerarnamêyê Îdareyê Êrfî, qerarê nefîkerdişê eyê seba teberê mintiqa ameyo dayîş.” 6ê Sibata 327î (1912).”⁴⁵

Husên Kamî yê Dehrî vano:

“Ez bi ena mesela gelek dejaya, seba açarnayîş û xelasbîyayîşê Kurdîzadeyê bêçarî, heme hembaz û hemşehrîyê ey xebityaynê û înan ra tayê zî ameynê verê pirdê Bebeke hetê mi, seba serbestbîyayîşê ey mi ra paştgêrî û ardim waştênê. Mi zî seba serbestbîyayîşê Kurdîzadî, keberê zaf cayan dapiro û peyenî de zî murecatê Wezaretê Daxilî kerd. Înan zî mi ra vat, murecatê Dîwanê Herbî bike. Dîwanê Herbî zî mi ra vat, ma şênê qerar vejê labelê efûkerdişê ey destê hikumetî de yo. Ez şiya înan hete û înan zî mi ra vat, murecatê miduriyeta polîsan bikê. Miduriyeta polîsan seba serbestkerdişê Ahmed Ramizî hîrê şertî nayê mi ver û mi ra vat, mohletê fikirayîşê to zî poncês rojî yî. Şertê înan neyê bî: Yewine, gerek ti yew methiye binûsê seba betalkerdişê heme hîrê hîcviyeyê [rexneyê] ke verêco to Talat Paşayî sero nûştî bî; didin, gerek ti destê xo bidê Quranî ser û namûsdê xo sero siwend borê ke ti do Êtihad û Teraqî sero neşren yaxud nezmen çiyêk nênsê; ê hîrene zî, gerek ti meaşê

⁴⁴ İrade-i Seniyye [Bi Fermana Padîşa], Divan-ı Harb-i Êrfî, Kanun-i Sani 327-R (28ê Kanûna 1912).

⁴⁵ Dahiliyye Nezareti Muhaberat-ı Umumiyye Dairesi'nin 5726 nolu yazısı, Evrak no: 1847, 6 Şubat 327-R (19 Şubat 1912).

hikumetî qebûl bikê. Ez vera enê şertandê înan şaş bîya, mi qet bawer nêkerdê ke hikumetêko gird tenazûlê enê çiyane wurdîyan biko.”⁴⁶

Goreyê înan, eger Husên Kamî yê Dehrî, enê şertanê hikumetê Îtihad û Teraqî qebûl biko, îne do nameyê Ahmed Ramizî zî dekê mîyanê lîsteya Efûya ke 10ê Temûza 1912î de yena îlankerdiş. Ena teklîfa hikumetî sero, Dehrî şino merkezê Partîya Hurrîyet û Îtilaf ke derheqê enê şertan de persê raya hembazandê xo bikero. Pêmişewriyayîşî ra pey, siwend werdene nê, labelê wurdî şertê bînî yenê qebûlkerdiş û pîya qerar danê, meaşo ke do bidê Dehrî, o do seba temînkardişê ihtiyacan raykero muhterem Kurdîzade Ahmed Ramiz Efendî rê. Bi yew mesaja, eno qerarê xo Kurdîzade Ahmed Ramizî rê zî raykenê.

Mesajê înan ke reseno Ahmed Ramizî, o zî winî ciwabê înan dano:

Ya Hezretê Dehrî! Mi mektubê to girot, selametîya şima ez memnûn kerda. Zilm û kerdîşê zordestan nişênê ma bitersnê û ma ray ra vejê. Çiyêko ez ver kewena û mi bê hêvî keno, eno zimistano xedar de ay mekteb girewt û vera çimandê şarî terkê zîqaqan kerdî. Senî ke ez resaya cayê sirgûnî, înan waşt ke yewmîya bide mi. Mi înan ra vat, ez peranê xefîye qebûl nêkena û mi seba protestokerdişê enê halî zî yew têlgraf raykerd rojnameyandê Îstebolî rê. Û mektubê teqdîrkerdişê şima pêrine resa verê destê mi. Ez etiya de bi rotişê rojname û kitabana, hendêke nêmira debara xo kena. Milet, seba averberdişê perwerdeyîye, ked û areqê çaredê xo danê. Ay pereyê ke şima behs kenê, mi rê nê, gerek şima bidayênê ay mektebo bêçare yo ke çiçekanê feqîran belaş dano wendiş, çiçekan rê pê cil û çinayî bidayênê deştene. Eger şima peranê çiçekanê enî welatî seba înan xerc bikê, rojê ke bêrê do milete ena mesela bieşnawo û vejîyo meydan. Ay wext, eno teqdîro ke seba şima û mi bêro nişandayîş, ma rê beno mîkefato tewr gird. Kurdîzade Ahmed Ramiz.”

Dehrî zê dewamê nûstişê xo de vano: “Heme hembazanê ma vera enê hereketê harîqulede yê Ahmed Ramizî, sereyê xo tewêna.” Peynî de, efûya ke 10ê Temûza 1912î de bîye îlan, ceza sirgûnîya ey zî kerd betal.

Çend mengê sirgûnîye ra pey, 1ê Tebaxa 1912î de ceza sirgûnîya Ahmed Ramizî zî kewena efû ver. Lîsteya efû bîyeyan de, nameyê ey sey “Diyarbakirli kitabçı Ahmed Ramiz Efendi”, rêzeyê 11line de ameyo

⁴⁶ *Divançe-i Dehri, Bir Hakikatin Tezahürü*, Amedi Matbaası, 1330, s. 125-133.

nûstiş. Lîsteya efû bîyeyan, rojnameya fermî ya Dewleta Osmanî ya *Takvim-i Vakayi* de ameya çapkerdene.”⁴⁷

7. Têkilîya ey û Abdullah Cevdet û Keyeyê Îctihadî

Heyatê weşangerî û siyasî yê Ahmed Ramizî de yew helqeya muhîme zî, têkilîya ey û çapxane/weşanxaneyê Îctihadî yo. Çimkî tayê daşinasnayîş û îlanan de, O, sey wayîrê Kitabxaneyê Îctihadî dayo şinasnayîş. Tayê kitabê ke terafê ey ra ameyê amadekerdiş, weşanxaneyê Îctihadî de ameyê çapkerdiş û kitabxaneyê Îctihadî zî sey cayê velakerdena înan ameyo diyarkerdiş. Mîsal: Kitaba “Nutuk”a Seîdê Kurdî de, îmza û nameyê naşîrî, “Wayîrê Kitabxaneyê Îctihadî Ahmed Ramîz Efendî” ameyo nûstiş.

Wexto ke ma tarîxê nefîkerdişê (1896) Abdulah Cevdetî bîyarê xo vîrî, winî aseno ke pê sinasnayîş û geşbîyayîşê têkilîyê Abdullah Cevdet û Ahmed Ramizî, bi ihtimalêko gird Qehîreya Misrî de dest pê kerdo. Ahmed Ramiz, ay wext şeharê Qehîre de bîyo û Elezher de waneno. O zî muxalifêko tund ê rejîmê Padîşah Abdulhemîdî yo. Qehîre, ca û wareyê didinê çapkerdena kovara *Îctihade* yo zî. Weşan û çapkerdena kovara *Îctihade*, Eylûla serra 1904î de şeharê Cenewre de dest pê kerdo û ewca de 12 humarî çap bîyê. Serê çapaxê humara 12ine de, tarîxê Hezîrana 1906î ameyo nûstiş. Humara diyesine (12.) ra pey *Îctihade*, şeharê Qehîreya Misrî de dest bi çapbîyene kerdo û serê çapaxê humara yewina ke enca de çap bîya, tarîxê “Temûza 1906î” nûsyawo. Qehîre de çapbîyena kovara *Îctihade*, newe ra û humara yiwine ra, dest pê kerdo. Çapê humara 24ine zî 1ê Hezîrana 1911î de, Îstenbol de bîyo. Eno tarîx ra pey, demey bi demeyî weşanê *Îctihade* bêre vindarnayîş zî, heta mergê (1932) A. Cevdetî, kovare enca de çap bîya.

Serranê 1912î ra pey, têkilîyê A. Cevdet û teşkîlat û roşinvîranê (mineweranê) Kurdan hîna vêşî benê. Keyeyê Îctihadî, beno yew cayo tewr muhîm ê pêserbîyayîş, vatiş û eşnawitişê roşinvîr û siyasatmedaranê Kurdan. Eno merhale de; A. Cevdet, yew heta bi nûstişandê xo rîpelanê neşrîyatê teşkîlatanê Kurdan dewlemend keno û heta bîna, bi xo zî, viraştişê cemîyet û teşkîlatê newe yê Kurdan de ca gêno. Nûştayê ey yê derheqê Kurd û Kurdistanî de, zafî rayan bi name û mexlasê ciya çiyayî, mîyanê rîpelê kovar û rojnameyê sey *Rojî Kurd*, *Hetawî Kurd*, *Jîn û Îctihade* de yenê velakerdiş. Şerê Umûmî yê Dinya û înzakerdena Pêameyena Mondros ra pey, fikrê A.

⁴⁷ Mesûd Serfiraz, *Kurd, Kitêb, Çapxane (Weşangeriya Kitêbên Kurdî di Dewra Osmaniyan de (1844-1923), Weşanên Peywend, Stenbol, 2015, r.182*

Cevdetî de bedilyayîşê muhîmî peyda bene. O, “Eno hengame de, çarçoveya Prensîbanê Wilsonî de, beno terafdarêko muhîmê fikrê viraştena Kurdistanî.”⁴⁸

Humara pancin a çapa Qehîre ya kovara *İctihade û Fihrista Neşriyat a Matbeaya İctihadî*⁴⁹ de, hem rîpelo mîyanên û hem zî bergê (qapaxê) *İctihade* de, daşinasnayîşê di kitabandê Ahmed Ramizî bîyo. A yewine, kitaba ey a “Emir Bedirhan” [Mîr Bedirhan]î ya û a didine zî, kitaba “Mevlîd-î Nebî” [Mewlîdî Nebî] ya. Qapaxê peyên ê kovare de derheqê kitaba ey a *Mîr Bedirhanî* de winî nûsyawo. “Emir Bedirhan, Nûştox: Ahmed Ramiz.”

Babeta ena kitabe; Abdulhemîdo Didin, Abdurrezaq Bedirhan Begî sey kiştoxê Ridvan Paşayê serokê Şaredariya verên a Îstenbolî suçdar keno û eno seba ra heme efradanê keyeyê Bedirhanîyan sirgûn û perişan keno. Ena kitaba xîretkêş a Ahmed Ramiz Efendî, derheqê tercumeyê halê keyeyê Bedirhanîyan de ameya nûstiş. Fiyatê aye 2 Frankî yî. Cayê waztişî, metbeaya İctihadî ya.⁵⁰ Qapaxê eynî humare de, daşinasnayîşê kitaba *Mevlîd-î Nebî* zî ameyo kerdiş û sereyê kitabe de winî nûsiyawo: kitaba *Mewlîdê Nebî* ya bi ziwane kurdî zî, sey eserêk xebata Ahmed Ramiz Efendî, çapxaneyê İctihadî de ameya çapkerdiş û velakerdiş. Cayê

22

⁴⁸ Dr. M. Şükrü Hanioglu, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*, Üçdal Neşriyat, r. 320, Ankara, 1981.

⁴⁹ Matbaa-i İctihad'ın Fihrist-i Neşriyatı, r. 38, 15 Temmuz 1908.

⁵⁰ *İctihad*, Numro: 5, r. 38, Misir/Kahire, Kanuni Sani 1908. Tirkîya metne zî bi eno hawa ameya nûstiş: “*Emir Bedirhan*, Yazarı: Ahmed Ramiz

Eski Belediye başkanı Rıdvan Paşa'yı tepelediği için Abdurrezzak Bedirhan Bey'in bütün aile efradını bir hükm-i karakuşi [sürgün] ile İkinci Abdülhamid'in kahur ve perişan etmesi üzerine gayretmend Ahmed Ramiz Efendi tarafından Bedirhan Bey ailesinin tercüme-i haline dair kaleme aldığı eserdir.

Fiyatı 2 Frank'tır. Müracaat yeri İctihad Matbaasıdır.”

Eynî wext rîpelê 38ine de zî derheqê şinasnayîşê kitabe de, bi tirkî winî nûsyawo: “Sonradan Yıldız Hükümeti'nin bir hükm-i karakuşisi (sürgün kararı) ile bütün aile fertleri kahrolunan Bedirhan Paşa'nın tercüme-i halini kapsayan bir eserdir. Belediye Başkanı Rıdvan'ı tepelettiren Abdurrezzak Bey için nasıl akılları hayretlere bırakan bir muhakeme ile nice masumların perişan ve zindanlara atıldığını tasvir eder. 62 sayfalık bir eserdir. Fiyatı 1 Frank'tır.” (İctihad, Numro: 5, r. 38)

mureceatkerdişî çapxaneyê Îctihadî yo. Raya yewin a ke *Mewlûdê Nebî*, bi kurdî yeno çapkerdiş. Fiyatê aye 1 Frank o.”⁵¹

Kovara *Mûjde* ya Bedrîyê Melatîyayîjî de zî, bi namebê Ahmed Ramizî daşinasnayîşêko winî ameyo velakerdene: Kitabxaneyê Îctihadî; cayê rotişê heme bêj kitabane dînî, fennî, sîyasî û tarîxî yo ke heme cayê memleketê Osmanî de ti ra îstifadekerdiş û wendena înan îcab keno.

Kam ca ra biwazê ma şênê înan rê ray bikerê.

Derseadet, Rayîrê Dîwanî.

Ahmed Ramizê Dîyarbekirî”⁵²

Daşinasnayîşê bi namebê weşanxane û kitabxaneyê Îctihadî ra winî dîyar beno ke têklilîyeka ey a muhîm bi Kitabxaneyê Îctihadî ê Abdulah Cevdetî ra esta. Labelê ma nêzanê ke ena têkilîya înan çî wext dest pê kerda, çî derece de ya; gelo A. Ramiz, şirîgê kitabxaneyê Îctihadî bîyo, wayîrê ey bîyo yew xebatkarê Keyeyê Îctihadî bîyo yan zî ewca seba xebata xo ya weşangerîye sey yew adresêk nîşan dayo?

Îlan û aşkerakerdişê cêrênî ra winî dîyar beno ke A. Ramiz, wayîrandê “Kitabxaneyê Îctihadî” ra yew o. Enê îlanî, humarê navbeyna 31-130 ê rojnme ya *Serbestî* de, pêsero ameyê neşirkerdene.

“Vengdayenêka Muhîme;

Verê ponc serrî Awrupa de seba averberdişê neşrê mearîfî, terefê Abdullah Cevdet Begî ra Çapxaneyê Îctihadî ameybî sazkerdiş û bi namebê Kitabxaneyê Îctihadî dest bi çapkerdena yew rêzeyê kitabane

⁵¹ *Îctihad*, Numro: 5, r. 38, Misir/Kahire, Kanuni Sani 1908. Tirkîya metne zî bi eno hawa ameya nûstiş: “Kürdçe *Mevlid-i Nebî*; yine adı geçen Efendi [Ahmed Ramiz’in] himmetinin eseri olarak İctihad Matbaasında basılmış ve yayın hayatına konulmuştur. Müracaat yeri İctihad Matbaasıdır. İbaresini Kürdçe olan Mevlidi Nebi, daha ilk defa yayın hayatına konuluyor.

Fiyatı 1 Frank’tır.”

Rîpelo 38ine de zî derheqê daşinasnayîşê kitabe de bi tirkî winî ameyo nûstiş: “Kürdçe *Mevlidi Nebî*, Ezher-i Şerif talebelerinden Kurdîzade Ahmed Ramiz Efendi’nini himmetiyle neşrolunmuştur, 36 sayfadır. Fiyatı yarım Frank’tır.”

⁵² *Mûjde*, no: 5, s. 8, Pazarertesi 8 Haziran 1325(R) (21 Haziran 1909). “İctihad Kütüphanesi: Osmanlı memleketinin her tarafında okunması, istifade edilmesi icap eden; dini, fenni, siyasi, tarihi her türlü bilinen eserlerin satış yeridir.

Sipariş edilen her yere gönderilir.

Dersaadet, Divan Yolu. Diyarbekirli Ahmed Ramiz”

kerdbî. Heta nika vîst kitabî ameyî çapkerdiş. Seba ke nika zî çapxane Misir de yo, eserê ke ameyê çapkerdiş, bi fiyatêko giran resenê verê destê welatîyan û naye zî xembarîyêka girane dana ma. Qandê ke ma peyenî bi fiyato berz ê kitabrotaxan bîyarê, mi bi namebê “Kitabxaneyê İctihadî” yew cayê kitab rotişî akerdo. Seba enê karî, mi rayîrê Dîwanî sero numro 157 de, yew dikan kirya kerdo. Kesê meraqdarê kitabban, eşkenê seba xodestvistişê kitabandê faydedaran ser bidê kitabxaneyê ma ro, ma do înan rê asanîye û paştgêriye bikê. Dikanê ma de eserê faydedar ê sewbî nûstoxan zî estî. Ayê ke biwazê enî eseran pêsero bigîrê (bierînê), ma do înan rê îskontoyêko minasib zî bikê. Kitabxaneyê İctihadî, Îstenbol de cayo yewek ê erînayîşê eseranê Çapxaneyê İctihadî yo.

Wayîrê İctihadî
Ahmed Ramiz⁵³

⁵³ *Serbestî*, İlan-ı Mühim, no: 31 (Çarşamba 3 Kanun-i Evvel 1324/16 Aralık 1908), 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112 (24 Şubat 1324), 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 1298, 129, 130 (14 Mart 1325/27 Mart 1909), 135, 138, 145, 151 (Cumartesi 17 Nisan 1909), Constantinople, r. 4.

Açarnayîşê tirkîya vengdayene winî yo:

“İlan-i Mühim [Önemli Bir İlan]

Neşri Maarif maksadıyla beş-altı sene evvel Avrupa’da Dr. Abdullah Cevdet Bey tarafından tesis edilen İctihad Matbaası, Kütüphane-i İctihad namıyla bir kitaplar zinciri [kitap dizisi] neşrine başlamıştı ve şimdiye kadar yirminci adedi meydana çıkmıştır. Matbaa bugün Mısırda bulunduğundan hâsıl olan eserlerin aşırı fiyatla vatandaşlarımıza tevzi etmek [dağıtmak] kemal-i teessüfle [büyük bir üzüntüyle] görülmüş olup bazı kitapçı karlarına son vermek üzere “Kütüphane-i İctihad” namıyla bir kitapçı dükkânı açtım. Divanyolu’nda 157 numaralı dükkânı kiraladım. Meraklıları tarafından yararlı kitapları elde etmek için bu kütüphaneye müracaatları durumunda yardım ve kolaylıklar sağlanacaktır. Dükkânımızda diğer yazarların yararlı eserleri de bulunur. Toptan alacak olanlara münasip bir iskonto dahi edilir. Matbaa-yı İctihad neşriyatının İstanbul’da yegane müracaat yeri Kütüphane-i İctihad’dır.

İctihad Sahibi
Ahmed Ramiz”

Kitaba Matbaa-i İctihad'ın Fihrist-i Neşriyatı [Fihristê Neşrîyatê Matbeaya İctihadî] de, Kitabxaneyê İctihadî sero yew daşinasnayîşo winayên ameyo nûstîş:

“Kitabxaneyê İctihadî

Matbeaya İctihadî, bi nameyê Kitabxaneyê İctihadî dest bi çepkerdena rêzekitab û rîsaleyan kerdo. Eserê ke heta nika ameyê çapkerdiş û metbea de estî, lîsteya înan cêr de ameya nîşankerdiş.”⁵⁴

Humarê navbeyna 132-156 ê *Serbestî* de zî bi sernûştêyê “Kütibhane-i İctihad Divanyolu'nda” [Kitabxaneyê İctihadî serê rayîrê Dîwanî de yo], lîsteya kitabê kê hetê Çapxaneyê İctihadî ra ameyê çapkerdiş vela kerda. Ehende humaranê *Serbestî* de pêpeyra velakerdena enê wurdî îlanan; yew heta nîşanê paştgêrîdayena çapemenîya vera îstibdadê Abdulhemîdî û

⁵⁴ Matbaa-i İctihad'ın Fihrist-i Neşriyatı, r. 2, 15 Temmuz 1908. Osmanîya daxuyanîyê ji weha ye:

“Kitabhane-i İctihad

Matbaa-i İctihad, Kitabhane-i İctihad unvanı umumisi altında bir silsile-i kitap ve risaleler tab'ına başlamıştır. Şimdiye kadar münteşir [yayınlanmış] ve matbaamızda mevcut olanları sıra numaraları ile bir vech-i atidir[aşağıda belirtilmiştir].”

zordestîya Îtihad û Teraqî bî, heta bîna zî tesîrê têkilî û nîzdî bîyayîşê Mewlânzade Rifatê wayîrê *Serbestî* û Abdullah Cevdetê wayîrê Kitabxaneyê Îctihadî dîyar kenê.

Lîsteya Kitabxaneyê Îctihadî ke cor de behsê aye bî, winî ya:

“Kütübhaneyê Îctihad Divanyolu’nda (Kitabxaneyê Îctihadî rayîrê Dîwanî de yo)

Ucret	Eser	Nivîskar
25	Hükümdar ve Edebiyat	: Doktor Abdullah Cevdet
15	Hamlet	: “
15	Ruhül Akvam	: “
10	Îkaz-ı Müslüm	: “
10	Kahriyat	: “
5	Şilyon Mahbusu :	“
5	Fünûn ve Felsefe	: “
3	İki Emel	: “
2	Uyanınız Uyanınız!	: “
4	El Cezire Mektupları	: Süleyman Nazif Bey
3	Gizli Figanlar	: “
2	Malum-i İlam	: “
4	Rüya ve Magosa Mektubu :	Büyük Edip Namık Kemal Bey
12	Meclis-i Mebûsan	: Azimzade Hakkı Bey
10	Fetva-i Şerife	: Merhum Hafız Şakir Efendi

Cayo yewek ê xodestvistişê kitabê bi nameyê *Seyhat Hatıraları, İlm-i Nebat* [Botanik], *Kamus-i Tıbbi* yê Dr. Şerafeddin Begî û kitabê *Zulüm ve Adl* [Zulüm ve Adalet] û *İstinsaf* yê Hoca Kadri Efendi kitabxaneyê ma yo. Enê kitabın pawa, cayê eserê ke wextê îstibdadî de taşra (merkezî ra teber) de bîyê çap, kitabxaneyê ma yo.”⁵⁵

8. Teswîrê halê wextî, gerrekerdena Îtihad û Teraqî

⁵⁵ *Serbestî*, Kütübhaneyê Îctihad Divanyolu’nda, hejmar: 132 (Pazartesi 12 Mart 1325/29 Mart 1909), 133, 134, 136, 140, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157(Cuma 10 Nisan 1325/23 Nisan 1909). r. 4.

Ahmed Ramiz hem muxalifê tund ê îstibdadê Abdulhemîdî bî û hem zî muxalifê bêters û tund ê zordestîya Îtihad û Teraqî bî. O, yew nûştayê xo de teswîrê halê wextî û kerdişê bêqanûnî yê îtihadçıyan keno û wazeno mebûsanê ay wextî zî, derheqê halê mewcudî de agadar biko.

“Ewro tayê şexsiyetî bi neheqîya ameyê sirgûnkerdiş û hepiskerdiş. Zerra ma waştênê ke eno dewrê zerweşîya Meşrûtiyetî de heq û edalet cayê xo bivîno. Labelê çî heyf, winî aseno ke heq û edalet, bi nameyê heq û edaletî dekerdo gorn (mezel), vera naye kê vajê çî, nêzana. Çimkî ma winê vînenê ke qewetê şimşêrî, zaf mêrdimî pawitena heqdê xo ra kerdî mehrum. Lakim ma naye zanê ke merdim çî hende bi cînayeta yeno sucdarkerdiş û binê gumanan de beno wa bibo, rayna zî goreyê qanûnî gerek heqê xo pawitena ey bibo. Hetê ma de binê perdeyê Meşrûtiyetî de, zaf şexisî heq û hiquqê xo yê medenî ra yenê mehrumkerdiş, înan sirgûn kerdî û hepis kerdî.

Ayê ke misteheqê ceza yî, nezerê milete de gerek bi goreyê qanûnî, ceza înan tehaqûq bikê ke edalet bêro ca. Eger winî nêbo, edalet tetbîq nêbeno. Çimkî ayê ke bê heqê xopawitene bêrê cezakerdiş, welew ke ceza bibê zî, seba ke edalet tetbîq nêbîyo, goreyê vînayîşê şarî êne do mexdûr bêrê qebûlkerdiş. Kamcîn qanûn şeno mêrdiman heqê xopawitene ra bêpar biko?

Gelî mebûsan! Şima ra rica kena bivajênê, kamcîn qanû şeno goreyê şertanê corênan mêrdiman hiqûqê înanê medenî ra bêpar biko.

Gelî Osmanîyê minewerî! Şima vajênê, mebûs bîyayîş tena girotişê meaşî yo? Belê, gerek ma bi senî awa vajê, çî rê ma enê tehloke û birîna xo nêvînenê? Heta ke heq û edalet cayê xo bivîno û giştaneyê xerabkerdoxan zî bêrê şiknayîş, gerek ma dewamî vajim.

Ma eşnawenê û vînenê ke dewrê Hemîdî (Abdulhemîdî) de ayê kesê ke henzar rayan bîyê wesîteyê xerabîye, henzar rayan paşgêrîya xîyanete kerda, bîyê hambazê henzar îblisan, bîyê rêberê henzar casûsan, ehende însanan ra rişwet werdo, belkî se heb meslek bedilnayo, bi se finî bîyê wesîteyê şer û fesadîye, eyro zî mewqîya izzet û îqbalî de bi xurûr û xo ra razî yî, mileta mezlûm a verê xo zî leriznenê.

Ma baş zanê ke eyro gelek şexsiyetî girdî sirgûn bîyê û hepîsxane de yî yaxud seba ke milê xo mêrdimanê şiklê heywanandê kovî ra bixelisnê, welatê xo yo weşik ra dûrî kewtî û welatê ecnebîyan de îqame kenê. Ez bi xo mikûriyena ke “Mûrad” û “Sebaheddîn”, enê kesana yî.

Gelî zordestan! Edaletê Homay ra bitersê û bilerzê ke ameyîşê ey nîzdî yo. Çimkî qewetê şima yê eyro, êdî ay roj pere nêkeno. Halkerdîşê ayê rojî, do bi destê Homayê girdî bibo ke peydakerdoxê ma û şima pîya yo. Eno sebeb ra, şima dehşeta gird a ayê rojî ra bitersê.”⁵⁶

9. Muhîm vînayîşê perwerdeyî û nûştîşê bi zîwanê kurdî

Ahmed Ramiz zaf qîmet dano zanayene, perwerdeyî, averberdişê wenden û nûştina bi zîwanê kurdî. O, Reşbeleke de vano: “Ayê ke bizanê û ayê ke nêzan, qet benê yew? Helbet û helbet hîç nêbenê yew û seycê. Rica mi ena ya ke şima seba zanabîyayîşê bixebitîyê. Ez se henzar ray şima ra rica kena ke şima xebata zanabîyayîşê bikê. Feqet seba ma Kurdan tesîrê nesîhetan neberca yo. Heyhat! (Çi heyf ke)”⁵⁷

O, seba ke Kurdan teşwîqê wendena bi zîwanê kurdî biko, gama tewr vernî Misir de erzeno û ewca de Mewlîdê Melayê Bateyî dano çapkerdiş û ti ra pey zî Îstenbol de, serra 1909 de *Elîfbaya Kurmancî* ya Xelîl Xeyalî dano çapkerdiş. A. Ramiz binê sernûştîyê “Rica” de zî winî vano: “Naye ra pey, *Qiraet* (Wenedene) û *Serf* (Morfolojî) û *Nehw* (Gramer)ê zîwanê kurdî zî do bêrê çapkerdiş. Feqet ma muxtacê paştgêrî yî. Bê paştgêriye çîdek nêbeno. Hêvîya ma xîret û ciwanmêrîya Kurmanca ya. Mexsedê ma, qiçekanê Kurdan rê nîşandayîşê rayîrê îlm û hunerî yo.”⁵⁸ Se ke cigêrayox Mehmed Bayraq zî vano; ayê wextî daşinasnayîşê enê kitabane Xelîl Xeyalî bîyo, labelê eyro destê ma de tenîya Elîfbayê Kurmancî esta, ayê bîne verê destan de çînî yî.⁵⁹

“Gelî kek û birayê mi! Seba hişyarkerdena bira û bawikê xo bixebitênê, seba ke şima îlm û mearîfet bi zîwanê xo bikê.

Fedekarî lazima. Bibê wayîrê xeyret û xîretî. Ewilî, gramerê zîwanê xo virazê. Eseranê dinya tercûme bikê. Eserê faydedarê her bêjê îlmî, bîaçarnê zîwanê xo ser.

⁵⁶ *Mebuslarımıza, Ayanımıza Hediye Halimizi Tasvir Eden Dilekçe*, İfade-i Naşir, 1329, Ebuz-Ziya Matbaası, r. 3, 4, 5.

⁵⁷ Ahmed Ramiz, *Reşbelek*, Manzume-yi Efkar Matbaası, no: 54, İstenbol, 14 Muharrem sene 329 (H)/15yê Qanûna 1911.

⁵⁸ Xelîl Xeyalî yê Modkî, *Elîfbayê Kurmancî*, İstenbol, 1325 (R) (1909).

⁵⁹ Mehmet Bayrak, *Açık-Gizli/Resmî-Gayriresmî Kürdoloji Belgeleri*, Özge Yayınları, Ankara, 1994, r. 491.

... Mal û milkê mi çinî yo. Hemd bo Homa yê rê, heta eyro mi meaş zî nêgiroto.

Eger emrê mi biameynê rotiş, mi do bêteredud birotê û raya Kurdan de xerc bikerdê.

Çimkî, şar aşiqê mal û milkê dinya wo; ez aşiqê lefzê Kurdmançî ya.

Şar nêweşê derd û kul û merezî yo; ez nêweşê sefilî û feqîrî û cehaleta Kurda ya.

... Gelî Kurdan! Baş bizanê ke lezetê ilm û zanayene zaf weş o, la fêkîyê eye erey benê. Şima ilm û mearîfetî, bi cew û gilgil û xele û engûre reyde qiyas bikê? Mêrdim, cew û gilgil, neway rojî ra pey; xele disey û hewtay rojî ra pey; engûre zî henzar rojî ra pey şêno boro.

Qewmê ke ziwanê edebîyatê înan çinî bo, heyatê medenîyetî ra bêpar manenê. Pawitiş û midefakerdişê hiqûqê xo ra zî mehrûm manenê. Çimkî mêrdimo cahil, nêzano ke wayîrê çî hiqûqî yo, nêzano heqê xo bipawo û mudefa biko.

Xizmetkarê Kurdmanca

Ehmed Ramiz⁶⁰

10. Zana, edîb û fazîletdaranê Kurdan ra lomey kerdîş

Senî ke Mehmed Mîhrî yew nûştayê xo de neqil keno û vano: “Eger roşnayî ma ra nêbo, çilaya xatirî rayîrê ma roşin nêkena.” Roşinkerdişê rayîrê yew mileta bê sazî û bê dewlete, dereca yewine de barê serê milê sîyasetmedar, wende û roşinvîranê ay yo. Mîyanê mileta Kurdan ra zaf kesê zanaye û bi ilmê xo namdar vejîyayî (bîyê), labelê qismê zaf vêşaneyê enê kesan zanayîş û eserê xo, ne bi ziwanê xo yê kurdî û ne zî bi nameyê mileta xo neşir kerdî. Pîrrê înan ziwanê erebî, farisî û osmanî rê xizmet kerdo, qîmet û xizmeto ke lazimo, ziwanê mileta xo rê nêkerdo. Înan vera ay xizmetê xo yê seba ziwananê serdestan, wayîrê ayê ziwanan ra xelat û teqdîrê xizmetê xo giroto. Şertê ay wextî de waztiş û lomeyê Ahmed Ramizî enê yî; ke zana, ulema, edîb, nûştex û roşinvîrê Kurdan qîmet bidê perwerdeyî û nûştana bi ziwanê kurdî.

Qandê neye rê o vano:

⁶⁰ Ahmed Ramiz, *Reşbelek*, Manzûme-yi Efkar Matbaası, no: 54, Îstenbol, 14 Muharrem sene 329 (H)/15ê Qanûna 1911.

“Gelo mêrdim bi nan û nîmetê Elî perwerde bibo û xizmetê Welî biko, baş o? Beno ke şima ra tayê mi ra aciz bibê û bicigêryî; çimkî veteyo raşt, tehl o.

Ya Malik (Ey Homayo milkdarê heme çîyan/tebayan)! Yew keye Kurdan rê awan bike! Aqil bide înan, ke pê dost û neyarê xo bişinasnê!

Ya Semî‘ (Ey Homayo weşşnawitoxê heme çîyan)! Goşê eşnawitişî bide înan ke pê bieşnawê!

Ya Besîr (Ey Homayo weşvînayoxê heme çîyan)! Seba vînayîşî, çiman bide înan ke weş pê bivînê!

Ya ‘Elîm (Ey Homayo başzanayoxê heme çîyan)! Senî ke to keberê îlim û mearîfetî qewmê bînan rê akerdo, Kurdan rê zî akere.

Ya Sanî‘ (Ey Homayo başviraşttoxê heme çîyan)! Rayîrê sinhet û ticaretî Kurdan rê viraze!

Ya Rehman û ya Rehîm (Ey Homayo ke hezkerden û merhametê ey gelek o), Ya Şafî‘ (Şîfakar) û Kafî (ayo ke besê heme çî yo), Ya Şefîq (Rebîyo merhemetdar) û Refîq (Rebîyo dostyar), Ya Qadir (Rebîyo hêzdar) û Qeyyûm (Rebîyo her wext hazir û nazir)! Kerema xo ra derheqê heme çî de însaf, yanî her mewzû de merhemet û şefqat, lutf û îhsan bide alim, zerrpak, edebîyatzan û pîlanê (girdanê) Kurdan zî. Senî ke to dayo heme pîlanê qewmê bînan, bide pîlanê kurdan zî...

Heyhat!

Ey Kurdîno! Ey veyşan û teyšanê îlim û mearîfetî, rind bizanê çiçekê ke nêbermê, kesêk şit nêdano înan.

Ey edebîyatzanê Kurdan! Şima baş bizanê; keso ke seba seadet û bextewariya qewm û eşîra xo cehd û xîret nêkero, lanetbîyaye yo tewr gird o; çimkî naye xîyanet o. Merg, se hinzar ray xîyanete ra hewlêr o.”

11. Nûşte û kitabê ey

Ahmed Ramiz, tena yew weşangêro fedekar ê mileta Kurdan nêbî, o, eynî wext yew qelema xurt û tûnd a mileta Kurdan bî. Her çiqas tercîhê ey kitabê kurdî bibê zî, kitabê bi ziwanê osmanî zî çapkerdî. Gelek nûşte û kitabê ey zî ameyê çapkerdiş; înan ra tayê verê destê ma de estî û tayê zî name û reklamê înan estî labelê nika arşîvan de nêasenê û verê destê ma de çinî yî. Ey qîmê xo tena bi weşangerîye nêardo, gurwiyayo ke rojname zî çap bikê, labelê gurwiyayîşê înan ser nêgirot. Bi goreyê agadarîya Mesûd Serfirazî, Ahmed Ramiz serra 1910î de gurwiyeno ke di rojnameyê ciya ciyayî vejê: Ê yewin, nameyê ey *Kirmanç* o û ziwanê yê zî bi tirkî-kurdî yo, wayîr û midurê eye

Ahmed Ramiz o û 23yê Nîsan serra 1326î (5ê Nîsana 1910) de îznê weşanayîşî giroto. Rojnameyo didin zî, bi nameyê xo *Eşîret* bîyo, tena bi ziwane tirkî bîyo, wayîrê eye Ehmed Sureyya û midur zî Ahmed Ramiz bîyo û îznê çapkerdena rojnameyî 30ê Eylûla 1326î (13yê Çileyo Verênê 1910) de ameyo girotiş. Ma şênê seba enê wurdî rojnameyan vajê ke tena yew gurwiyyayîş (cehd, xeyret) o, çimkî verê destê ma de hîç yew nusxeyê înan zî çinî yo.

Hendêke ma zanê, ey bi di nameyana nûştî; Kurdîzade Ahmed Ramiz û Lûtfî. Goreyê vînayîş û gumanê mi, nûştîxê ke humara yewin a *Rojnameya Teawûn û Teraqîya Kurd* de, bi nameyê “Diyarbakirî Sakîn” û sernûştîyê “Kahire Milli Darülfünûnu” nûştî, mimkun o ke mexlasê Ahmed Ramizî bo. Wexto ke babete nûşte û nûştîxîye bo, mileta mêrdimî bindest û ziwane ey zî qedexe bo, ziwane nûstişî û nûştîxîye zî beno peymawitişêk. Ahmed Ramiz bi zar û ziwane xo, minewer û sîyasetmedarêko kird (dimil) û dewa Zengesorra Licê ra bî. Eye eser û nûştîyê xo, bi lehçeya “kurdmancî” û ziwane osmanî nûştî.

11.1. Nûşte û kitabê eyê verê destê ma de

11.1.1. Emir Bedirhan [Emîr Bedirxan/Mîr Bedirxan]

Ena kitaba Ahmed Ramizî, bi nameyê mexlasê “Lûtfî” ameya çapkerdiş. Orjînalê kitêba *Emîr Bedirxanî*, pêro pêsero 62 rîpelî ya û çapxaneyê İctihadî de ameya çapkerdene. Qapaxê vernî ya kitabe de winî nûsyawo: “Naşîrê aye: Bi nameyê Cemîyeta Kurdan, Lûtfî yo û heqê newe ra çapkerdena bi ziwane tirkî zî, ê naşîrî yo. Binê nameyê eye de zî winî nûsyao: “*Hasilatê ena kitabe, aîdê Kurdistan Azmî Kavvi Cemiyeti (Cemiyeta Azmî Qewî ya Kurdistanî) yo.*” Enê beyanatî ra winî aseno; wexto ke ena kitabe çap bîya, Cemîyeta Azmî Qewî ya Kurdistanî (CAQK) zî xebata xo dewam kerda.

Mîyanê kitabe de; bi kilmîya behsê têvgêrayîşê Mîr Bedirxanî û mesela kiştişê Şehremînî [Şaredar] Ridvan Paşayî beno ke ena dawa 23yê Adara serra 1906î de qewmiyay bî. Keyê Bedirxanîyan seba ena mesela ameyê sucdarkerdiş û rayna Îstebol ra fermana sirgûnê înan vejîyaya. Nûştîx vano: “Hezretî Padîşah bi hêrs û kîne xo yo limite seba ke keyê Berdirxanîyan ra întiqam bigîro, kiştişê Ridvan Paşayî kerd behane, zulm û neheqîyê nebîyayeyî ardî înan serî ser ke çîyê winayênî tena Harunê Reşîdî ardêbî Bermekîyan serî ser.” Kitaba Emîr Bedirxanî de, ez raştê tarîxê nûstişê kitabe nêameya. Labelê nûştîyê daşinasnayîşê kitabe, kovara İctihad a humara 5ine de û serra 1908î de ameyo velakerdene. Wexto ke ma tarîxê

bîyayîşê ena mesala bîyarê xo çiman ver, bi ihtimalêko gird kitabe peynîya serra 1907î de yan zî sereyê serra 1908î miyande ameya nûstîş.

11.1.2. Reşbelek

Reşbeleka Ahmed Ramizî sey yew kitaba xoser nêameya çapkerdiş. Ena kitabe, sey yew qismê miyanê kitaba *Xulaseya Eqâidî* ameya çapkerdiş. *Xulaseya Eqâidî*, eserêka Şêx Ebdulahê Nehrî ya û serra 1911î de, Îstenbol de hetê Ahmed Rimizî ra ameya çapkerdiş û velakerdiş. Rîpelo 12inê *Xulaseya Eqâid* de, goreyê teqwîma Rûmî tarîxê “3yê Kanûna Sanî 1326î (11ê Kanûna Sanî ya 1911)” ameyo nûstîş. Kitaba *Xulaseya Eqâidî*, pêro pêsero 33 rîpelî ya. Rîpelo 12ine ra pey, nûştayê *Reşbeleke* dest pê keno û 20 rîpelê kitabe *Reşbelek* rê ameyê aqitnayîş. Peynîya metne de nûstox nameyê xo winî nûseno: “Xizmetkarê Kurdmanca Ahmed Ramiz”.

11.2. Kitabê Vinîbîyayê

Rîpelê tewr vernî yê *Xulaseya Eqâid* de, binê sernûştayê “Merûzatê Mexsûse” de, derheqê awayê nûstîşê kitabê ke seba çapkerdene yenê raykerdiş de, agadarîyêka kilme dano û ti ra pey zî behsê çehar kitabênê xo keno û vano pêro nîzdî çapkerdene yî. Ena agadarî ra pey zî, fiyatê rotişê kitabênê seba Îstenbol û Kurdistanî dîyar keno û cêrê ey de zî adresa cayê rotişê kitabênê nûseno.

Goreyê ena agadarîye, nameyê kitabê ke seba çapkerdene amade yî, enê yî:

“1- *Xetaya Selef û Xelef*;

2- *Îxtara Ferat û Dicle yaxûd Gazî û Hawara Nabeyna Nehran*;

3- *Sebebê Paşwemana Kurdan yaxûd Kurd û Kurdistan*;

4- *Hîmaya Mearîf û Hîmayenekirina Mearîf.*”⁶¹

Henzar heyf ke eyro enê kitabî meydan de nêasenê û verê destê ma de zî çinî yî. Derheqê naye de çend persî yenê kê vîrî; gelo enê kitabî ameyê çapkerdiş yan çapkerdişê înan texîr bîyo û ti ra pey zî şertê çapkerdene nêmendî? Yan zî ecêba kitabî ameyê çapkerdiş û polîsan çapxane de dest na ser? Eger ciwabê enê wurdî persan “erê” nêbo, bêguman yew roj enê eserê erciyayê do vejî verê roşnayîye.

12. Şîyayîşê Binê Xete û ver bi Şamî ra

⁶¹ *Xulaseya Eqâid*, Ahmed Ramiz, r. 33.

Çehar serrê wextê Şerê Umûmî yê Yewin de, xebata pêrin cemîyetê siwîl û sîyasî yê Kurdan yena betalkerdîş. Gelek roşinvîr û ciwananê Kurdan raykenê meydanê şerî. “Destpêkerdena lejî yanî serra 1914î ra bigîre heta peynîya serra 1919î, Kurdistan de xusarêko zaf gird viraziyawo; nîzdîyê yew milyon û nê mêrdimî mexdûr bîyê ke pîrrê înan Kurdî bî.”⁶² “Şerê Umûmî de Kurdan bedêlêko gird da; seba ke welatê Kurdan serê sînorê Rûsya-Osmanîyan de bî û navbeyna sehaya hereketê ordîya wurdî terefan de bî, destpêkerdene de welatê înan bîbî meydanê şerî. Ena rewşa winayêne, tena mintîqa navbeyna Rûsya û Osmanîyan de peyda nêbîbî, rojhelatê Kurdistanî zî halêko winayên de bî.”⁶³

Ahmed Ramiz çehar serrê wextê şerî bi çî ra meşxûl bîyo, ma naye baş nêzanê. Labelê qediyayîşê şerî ra pey, O, sey yew xebatkarê têvgêrayîşê neteweyî yê Kurdistanî, newe ra meydanê xebate de cayê xo gêno. Eno dewre de rayna mîyanê cemîyetanê Kurdan de xebityeno. Belgeyê ke estî winî dane nîşankerdiş ke peynîya serra 1918î de Cemîyetê Tealîya Kurdistanî virazîyeno û bi girêdayeyê enê cemîyetî zî Cemîyeta Kurdan a Velakerdişê Neşrîyatî (CKVN) yeno sazkerdiş. Nameyê Ahmed Ramizî, mîyanê lîsteya poncês kesê muessîsê (viraşttoxê) enê cemîyetî ra yew o.⁶⁴ Seba ke CKVN, bi girêdayeyê CTK xebityaynê, ma şênê bêguman vajê ke Ahmed Ramiz zî azayê enê cemîyetî bîyo. Winî dîyar beno ke seba kar û xebata cemîyetî, eno hengame de karê weşangerîye veradayo û ma raştê nûştayanê ey zî nînê, belkî zî kewto mîyanê xebata îlegale û bi yewna nameyê mexlasîya nûştî. Yan zî seba teşkîlat viraştene, Îstenbol terk kerdo û ameyo Kurdistan. Axirî enê serran de veng û hesê ey nêvejiyeno, şopa ey zî nêasena.

Derheqê enê zemanê Ahmed Ramizî de, etiya de ma şênê di persan bipersê û ciwabê înan bigeyrê. Yewin: Gelo eno hengame de, O, Îstenbol de yo yan ewca ra abiryawo, eger abiryawo se ke çî wext abiryawo? Didin: Gelo o wextê hereketê têvgêrayîşê 1925î de Kurdistan de bî yan nê?

Ciwabê persê yewin; mimkun o ke A. Ramiz zî sey heme rêber û xebatkarên têvgêrayîşê neteweyî yê Kurdistanî, heta peynîya serra 1922yî

⁶² Dr. Nuri Dêrsimî, *Hatıratım* [Bîranînen Min], Weşanên Doz, Îstenbol, 1997, r. 47.

⁶³ Wadie Jwaideh, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, r. 251.

⁶⁴ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler (1918-1922)*, Cilt: 2, İletişim Yayınları, İstanbul, r. 224.

yanî heta ke Îstenbol nêdekewto binê kontrolê hikûmetê Anqera, O û gelek hembazê xo Îstenbol de bîyê û aye hîng ra pey zî mecburen Îstenbol terk kerdo. Belkî zî hîna rew terkê Îstenbolî kerdo. Ciwabê persê didinî: Goreyê agadarîya mêrdimanê A. Ramizî, O, seba viraştina teşkilatê Kurdan ameyo dewa Zengesora Licê û dorûverê ewcayan, labelê tarîxo ke îne vanê hîna rew o, verê Şerê Umûmî yo. Mîmkun o ke eno tarîxo ke îne vanê xelet bo, feqet ameyîşê eyê mintîqa, ihtimalêko zaf gird o. Birazayê ey, Yaşerê Evdilqadirî vano: Verê ke o şiro Şam, ameyo Zengesore, şiyê hetê mintîqa Botîyan, Mistan û Kavari, şiyê dewa Vezenan hetê hembazê xo yê Hederî. Ey ra vato: Bê ma ena mintîqa de xebata seba teşkilatbîyayena serbestîya Kurdistanî bikê. Heyderê hembazê ey, tira vano: De ka şo hetê Mehmûd û Ehmedê lajê apê xo, eger to ayê wurdî xo rê kerdî hembaz û ardî raya xo ser, ma pêro pîya hembazê to yî. Birazayê ey zî, yew îtihadçî û ayo bîn zî komîser bîyo. Ahmed Ramiz keno û nêkeno nişêno tesîrêk bi înan biko û peynî de mintîqa terk keno, şino.”⁶⁵ Eger ena agadarîye raşt bo, mîmkûn o ke verê Têvgêrayîşê 1925î yan zî ayo hengame de şiyê Binê Xete û ewca ra zî şiyê Şam. Labelê tarîxê şiyayîşê ey, dîyar nîyo.

Bi vateyê Kek Yaşerî gore; “Ahmed Ramiz û dewa Dêrqame ra yew hembazê eyê ke dedzayê Mele Behrî yo, pîya şiyê Binê Xete. Gama ke veyartî Binê Xete zî, mintîqa sînore Riha ay cayan de, hetê dizdana yenê serokerdiş. Ewca ra şinê Şam û êdî yewî ti ra xeberêk nêgirota.”⁶⁶

Goreyê zanayîş û agadarîya mi, O, hetana ke vakurê Kurdistanî de bîyo nêzewiciyayo, eke şiyayîşê Binê Xete ra pey, ewcayan de zewiciya bo zî, derheqê keye û zewacê yê de, ena game destê ma de hîç agadarîye çinî ya.

13. Peynîye

Hendê ke yeno zanayîş, Cemîyeta Azmê Qewî ya Kurdistanî, teşkilatêko modern û yewin ê Kurdan o, ke serra 1900yî de ameyo viraştiş û Ahmed Ramizo Licêyîj zî, viraşttox û azayêko aktîf ê enê teşkilatî bîyo. Ahmed Ramiz, kesayetîyêko sereke û namdar ê têvgêrayîşê hereketê Kurdan ê sereyê seserra vîstin o ke bi xebata xo ya weşangêrî, roşinvîrî, nûştoxî, rêxistinî û sîyasî yeno şinasnayîş. Ey, bi xebata xo ya perwerdeyî, weşangêrî û çapemenîye seba averberdişê wenden û nûştina bi ziwanê kurdî, xizmetêko zaf muhîm û gird kerdo. Enê xabat û xizmetê eyê, seba weşkerdena raya xohesnayîş û averberdişê fikrê neteweyî yê Kurdan, gamê

⁶⁵ Yaşerê Evdilqadirî (Öztek), Roportaj, Diyarbekir, 25.01.2018.

⁶⁶ ç. v., Diyarbekir, 25.01.2018.

zaf muhîmî yî. Ma şênê vajê ke bi raya xebatê weşangêrî û çapemenîye, averberdişê wenden û nûştêna zîwanê kurdî, parçeyêk armanc û xebata peydakerdena zîwanêko hempar û neteweyî yo.

O, bi enê xebatanê xo yê zafhetî (pirrlayî), bîyo yew hemkarê sereke yê peydakerdena nasnameya neteweyî ya Kurdan. Eye, qandê serkewtena armanca xo ya neteweyî, heme teklîfê rişwet û meqamdayîşê memûranê îstibdada Abdulhemîdî, zordestîya Îtihad û Teraqî û komara Kemalîstan red kerdî. Xebata qandê xizmet û xohesnayîşê mileta Kurdan, naya serê heme menfaetê şexsî û gurubî, eno sebeb ra zî, bîyo mexdûrê her bêj zixt û cezayanê hikûmdarê sîyasî yê ayê wextî.

Eger tarîxê bîyayîş û merdişê Ahmed Ramizî raşt bo, ey, 64 serrî emir kerdo. Enê muddetê ciwîyayîşê xo de, raştê zaf tenganî û vergirewtene ameyo, labelê xem û xîyalê eye, xebat û xizmetê seba xohesnayîş û azadiya mileta Kurdan bî. Eno rayîr de, hîç yew fedekarîye ra nêremawo, O, bi zerra safî ra xobexşê doza rewa ya mileta Kurdan bî. Coka Reşbeleke de vato: “Eger emrê mi biameynê rotiş, mi do bêteredud birotê û raya Kurdan de serf bikerdê.”

Qedri Cemîl Paşa zî derheqê ey de vano: “Kurdîzade Ahmed Ramiz Beg, neteweperwerêko qeza Licêya Dîyarbekir ra yo. Heyatê (ciwîyayîşê) ey pêro bi xebata sîyasetê kurdîniye ra vêrarto. Merhûmî, rojê xo yê peyênî, mîyanê Kurdanê Şamî de vêrarnayî û gornê ey zî Şam de mehela Kurdan de yo.”⁶⁷ Vateyê sewbî çimeyan zî ena agadarîye raşt nîşan danê. Goreyê neqilkerdişê Kek Yaşerî, Mele Evdilkerîm Ceyhan zî vano: “Ez serrê 1972-73yî de Şam de bîya, qandê vîrardena gird û meşhûranê Kurdan, şîya zîyaretê goristanê Salihye û ewca de raştê gornê Ahmed Ramizî ameya ke serê kêlika ey de nûştî: “Kurdîzade Ahmed Ramizo Licêyij, serra 1940î de şîyo verê rehma Homay.”⁶⁸

⁶⁷ Qedri Cemîl Paşa (Zinar Silopî), *Doza Kurdistan, Weşanên Bir*, Dîyarbekir, 2007, r. 27.

⁶⁸ Yaşerê Evdilqadirî (Öztekin), *Roportaj*, Dîyarbekir, 25.01.2018.